

КРЫВІНКА

1

Прэзідэнт дзвюх фірм — «Амон» і «Бамонд» — Георгій Галаван асвяшчаў свой катэдз. Не адзін дом — дзве пабудовы, якія зацьмілі ўвесь вялікі дачны пасёлак.

Стаялі тут гадоў трыццаць дзве нядрэнныя па тым часе дачы — адна цагляная, другая драўляная. Жылі два браты Левіны з вялікімі сем'ямі. Выраслі дзеці і паехалі шукаць шчасця: адны ў «зямлю абетаваную», другія — за акіян. Маладыя павезлі бацькоў, ветэранаў вайны.

Абедзве дачы купіў нікому не вядомы тут Галаван. Чвэрць гектара зямлі — не чатыры соткі, на якіх няма дзе прыткнуць прыбіральню. Але не гэтым здзівіў суседзяў новы дачнік — не набыццём адразу дзвюх дач і добрага загона зямлі. А тым, што літаральна праз месяц пасля пакупкі, аддаўшы бясплатна дзверы, рамы і шыфер — бяры хто хочаш, бязлітасна зруйнаваў яўрэйскае стар'ё падчыстую. І друз вывезлі. Во гэта размах! Стыль «новага класа»! Старыя прафесары толькі здзіўлена хіталі сваімі лысымі галовамі, што макаўкамі. Забыліся гісторыкі і эканамісты, педагогі і мастацтвазнаўцы, што такое прыватная ініцыятыва. З кніг ведалі, але кніжныя веды абстрактныя. Усё трэба пабачыць на ўласныя вочы, памацаць сваімі рукамі. Глядзіце, мудрыя марксісты, як расце капіталізм! Дзе толькі ў нас кландайкі, з якіх галаваны чэрпаюць залаты пясок? Во пытанне пытанняў! Праз год на пляцы, абнесеным сеткай, якой адгароджваюць ваенныя палігоны, выраслі архітэктурныя шэдэўры. Трохпавярховы катэдз з вежамі — як перанесены з Аўстрыйскіх Альп мініяцюрны палац. Другі будынак, у глыбіні, пад соснамі асаблівымі атрыбутамі чужой, даўняй ці сучаснай архітэктуры не вызначаўся, такія ўмелі будаваць і ў нас, пры сацыялізме: доўгая дагляная двухпавярховая будыніна, сляпая — без вокнаў на першым паверсе і з нізкімі, але частымі, як у вагоне, вокнамі — на другім — пад дахам, які пры вясновым сонцы сляпіў увесь пасёлак. Адкуль прывезена такая зіхаткая бляха?

Не адразу суседзі разведалі назначэнне гэтай другой будыніны. Прыгожы катэдз — зразумела: для жыцця новага панства, што вырасла пад саламянымі стрэхамі. А гэта што? Адкрыццё адных здзівіла, другіх абурыла, трэціх засмуціла... Бліжэйшы сусед Галавана, праз плот, дача якога, некалі не горшая за іншыя, цяпер побач з катэджам выглядала халупай, — стары драматург Іпаліт Пятровіч, разважаючы з дачнікамі, чамусьці смяяўся, весела ці зларадна — не сцяміць.

— Ай ды Галаван! Во гэта Галаван, а не Іван! Георгій-пераможца! Збудаваць такую даміну для гаража, сауны, басейна і пакояў, на версе, для адпачынку. Ай-я-яй! Слюнкі цякуць. Папарыўся, паплаваў і наверх, на канапу. А побач халадзільнік з півам...

— Не з адным півам...

— Ды, пэўна ж, не з адным. Будзе там і напалеон, і мартэль. Хрэн так Радзівілы жылі, — і заліваўся смехам на ўсю дачную вуліцу. За смех такі неаднойчы меў праборку ад жонкі сваёй Меліціны Фадзееўны.

— Што ты рагочаш, як малы? Ды якой піскалявай фістулай. Вушы людзям дзярэш. Стары казёл!..

Гэты крыўдзіла Іпаліта, увогуле чалавека разважлівага і гумарыстычна-іранічна настроенага да ўсяго і перш-наперш да сябе. З-за гэтага яны незасліва сварыліся.

— Зарабіў я, зарабіў. Быў салавей. Быў арол, — у вайну Іпаліт лятаў стралком на бамбардзіроўшчыку. — Стаў аслом. І нарэшце — казалом. Што ў цябе ў запасе?

— Не крыўдуй. Я ж любячы. Але з твайго смеху ўнукі смяюцца. «Заліваецца дзядуля». Ты чуў калі-небудзь голас Галавана? Больш года праз плот жывём. Ну, а смеху яго ўжо напэўна не чуў.

— Яму не да смеху: ён многа ўкраў і штодня крадзе. А я сачыняю камедыі, якія ніхто не хоча ставіць. І ў цябе не хапае ад пенсіі да пенсіі. Хіба не смешна? Знаеш, які сюжэцік круціцца вакол яго басейна? Уся дзея — у басейне. Ахнуць гледачы.

— Спачатку няхай ахне Раеўскі.

...Запрошаныя госці стаялі ў двары, чакалі святара. Тыя, хто прыехаў упершыню, хацелі паглядзець: а як там усяродку ў гэтых двух палацах? Але Георгій Яўменавіч не спяшаўся паказваць свае апартаменты. Не таму, што не асвячоныя, а таму, што любіў здзіўляць людзей, любіў рабіць сюрпрызы, хоць — бывае ж такое! — зусім не любіў каб іх, сюрпрызы, падносілі яму: не верыў, што прыемнасці робяцца, не жадаў быць камусьці абавязаным, акрамя хіба сваіх блізкіх: дачцэ абавязаны — для яе жыве, працуе, будзе.

Арыядна не прыехала з горада, і гэта Георгія Яўменавіча хвалявала, як нішто іншае, нават спазненне папа, хоць па сцэнарый — святар — галоўны персанаж першага акта спектакля.

— Ну дзе яна? Дзе? — які раз пытаўся ў жонкі з трывогай за дачку і бадай з дакорам маці — яна вінаватая.

Антаніна Прохараўна, поўная жанчына з хворымі нагамі, хадзіла, як качка, праяўляла поўную раўнадушнасць да адсутнасці бацькавай любіміцы.

— Хіба не знаеш сваю ветрагонку? Калі яна што зрабіла па-людску?

Георгій злаваўся:

— Калі ты што зрабіла па-людску? З гасцямі пагавары. З жанчынамі. Мяне на ўсіх не хапае.

— Вынесі ім аператыў.

— Што?

— Па чарцы гарэлкі ці віна.

— Гэта ідэя. Але чаму я? Гэта справа гаспадыні.

— Распляскаю.

— Афіцыянткі нашто? Ім скажы.

Антаніна ўздыхнула:

— Ці прыедзе Віталік?

Георгію хацелася плюнуць, але стрымаўся. Вось так заўсёды: яго лопат пра Рыначку, яе — пра Віталіка. Так яны падзялілі дзяцей. Між іншым, нават называлі па-рознаму: маці дачку — Арыша, чаго ён не любіў (хоць чым лепш яго Рына, Рыначка?); да сына ён з нядаўняга часу пачаў звяртацца Віт, а для маці трыццацігадовы кульгавы філосаф усё яшчэ Віталік — як у маленстве. А Віталій сястру называваў Арыя, не інакш. Бацька не пярэчыў, для яго яна сапраўды арыя — радасць жыцця.

Афіцыянтка — каралева ў белым фартушку, у мярэжанай кароне — вынесла на падносе чаркі і фужэры, напоўненыя гарэлкай, каньяком, чырвоным віном — на любы густ.

Госці ажывіліся, смакуючы напоі.

Да Галавана падышоў высокі ростам мужчына ў белым кіцелі з адзнакамі чыгуначніка; кіцель гэты, хоць і пашыты па памеры, вісеў на яго худым целе, як на жардзіне, і пакамечыўся на спіне, пэўна, у машыне, хоць стрэлкі на сініх штанах — нібы толькі што з-пад праса.

— Вып'ем, Жора?

Жорам Галавана рэдка называла нават уласная жонка: Антаніна перайшла на поўнае — Георгій, і яму так было даспадобы. Але Навагодаў Васіль Раманавіч, бадай, як ніхто, мае права звяртацца да яго вось так — па-студэнцку. Яны — аднакурснікі. Разам канчалі інстытут, разам рабілі ў аддзяленні чыгункі. Навагодаў і цяпер там, і Галаван лічыў гэта вялікай хітрасцю. Сядзіць на дзяржаўнай пасадзе, дзе не пыльна, не тлумна, і, безумоўна, хабары прымае, бо ў яго вагоны. А вагоны ўсім трэба. І папаўняе ўклад у Знешэканомбанку, куды палажыў тья зялёненькія, якія яны зарабілі на той першай аперацыі. Не, хабарныя кладзе ў камерцыйны банк (праверана) і накручвае па дзвесце і больш працэнтаў, цяпер менш, калі ўтаймавалі

інфляцыю. Хітруган Навагодаў! Некалі яны, сябры — не разліць вадой, высвятлялі, у каго больш значнае і змястоўнае прозвішча: Галаван ці Навагодаў? Цяпер Георгій Яўменавіч гатовы прызнаць, што Навагодаў большы за яго галаван.

Яны даўно не сустракаліся вось так, па-сяброўску, бадай, пасля таго як да Галавана яшчэ гады два назад дайшло, што Вася выказаўся сярод сваіх блізкіх, што сябра «нагрэў» яго на аперацыі з саляркай, бо вазіў яе пры тым гандлёвым і мытным хаосе, які існаваў пяць гадоў назад, у блізкую, але ўжо самастойную Эстонію ён, Галаван.

Во быў час, была эпоха! Налівалі ў Мазыры ці ў Наваполацку той саляркі за капейкі. Але наліць мог той, у каго мелася тара. У чыгуначнікаў былі цыстэрны і дакументы. Усё па законе, ніякі пракурор не дакажа, што яны кралі... Купілі — прадалі. Нават за цыстэрны чыгунцы плацілі — па цэнах 80-х гадоў. Але суправаджаў салярку Галаван. І прадаў прыватнай фірме, у Эстоніі яны з'явіліся раней. І атрымаў наяўнымі — доларамі. Мусіў апрацуцца пад бедачка і везці зялёныя пад ватнікам, у ватніку і ў мяшку, у бляшанцы побач з рыбнымі кансервамі. І капаціўся. Паехаў пездам, каб не здаваць мяшок у багаж. Ні на хвілінку не заснуў ад Таліна да Мінска.

Цяпер перад шыкоўным катэджам прэзідэнт дзвюх фірм можа дазволіць сабе ўспомніць з іроніяй метада першапачатковага накаплення капіталу. Каб расказаць суседу — камедыю напісаў бы. Але разам з іроніяй грызнула крыўда за сябра, што той лічыць, быццам ён, сумленнейшы прадпрымальнік, вытворца, некалі несправядліва падзяліў вырчку за салярку. «Дзякуй сказаў бы. Купоны стрыжэш без клопату. А я тавары для народа выпускаю. Кручуся, што вавёрка. Метал дастань, тую ж салярку дастань. За хабар шаснаццаць цыстэрнаў не нальеш. Мінуў той час».

Але на запрашэнне сябра адказаў весела:

— Вып'ем, Вася. Даўно не пілі. Давай нарэжамся, як на выпускным вечары.

— Успомніў! Не тая пачонка. Баліць, халера. На дыеце сяджу. Гэта ты ў нас — што гурочак. Кругленькі. Жывоцік пачынае расці.

— Ты пазайздросціў мне? Вася! Табе трэба зайздросціць. Сядзіш ва ўпраўленні. Курьціш у кабінеце нікому не дазваляеш.

— Дзе твой поп?

— Моліцца.

— За каго?

— За нас з табой.

— Лічыш, што мы многа награлі?

— Які наш грэх, Вася? Дзе мы з табой грашылі? Не кралі. Чужых баб не мелі...

— Бабы — не грэх.

— Э-э, дружа мой, ты забыўся евангельскія заветы.

— А ты іх вывучыў на памяць? — Навагодаў крыва і ўедліва насміхнуўся.

Галаван не надаў уедлівасці ўвагі:

— Вывучаю Евангелле.

— І выконваеш?

Гаспадар засмяяўся:

— Ловіш ты мяне, букваед. Усе заветы выконваць цяжка.

Чалавек грэшны па сваёй сутнасці. З гэтым не пагаджаецца толькі мой сын. Ён узнімае чалавека вышэй за Бога. Але ж і гэта грэх.

— Грэх. Але Віталія я люблю. Чытаю яго артыкулы. Добра ён сцёбае бацьку.

— Дагматык, як Ісус.

— Ісус быў дагматыкам? А я лічу, што мы з табой дагматыкі. Ведаеш ты, на які лад працуеш?

— Я дагматыкам сябе не лічу. І працую на сябе. Але дзеля людзей, каб ім лепш жылося.

— Хітрыя філасофіі мы ўмеем выдумляць. Людзі жывуць пад небам, чарнобыльцы — у бараках... колькі такіх! А ты два катэдзы будуеш.

Галаван засмяяўся:

— Толькі такі гоць, як ты... непрымірымы... можа гэтак сцёбнуць па вачах гаспадара. Але калі пайшло начыстату, то скажы: колькі ты купонаў стрыжэш?

У Навагодава прыгожа выцягнуўся і завастрыўся і без таго доўгі і худы твар. Ён хацеў зрабіць грымасу здзіўлення, але атрымалася грымаса злосці:

— З чаго?

— Вася! Здзіўляўся б ты перад кім іншым. Але перада мной!.. Дрэжны камерсант той, хто не ведае магчымасцей партнёра і канкурэнта.

— Я тваім канкурэнтам не буду.

— І партнёрам не хочаш? А я хацеў цябе запрасіць у «Амон». Гэта не міліцыя асобага назначэння, а Бог сонца, егіпецкі. Абсталёўвае цэх электраапаратуры, і нам во як трэба знайсці інвестара хаця б з лімончыкам зялёных. Не хачу цягнуць немца ці паляка. Не люблю мець справу з замежнікамі. Жмоты.

У Навагодава яшчэ больш выцягнуўся твар:

— А ты правакатар, Жора. Псуе багацце людзей. — І, выплеснуўшы ў рот непачатую чарку каньяку, пайшоў да століка, на якім ставіліся пустыя фужэры.

За варотамі мякка спыніўся «мерседэс»: шафёр прывёз галоўнага госьця, які павінен асвятціць дамы не каньяком — маалітвай, такое жаданне было не набожнай гаспадыні, а бязбожнага гаспадара, які на Вялікдзень упершыню перахрысціўся, але пры гэтым па-стараверску склаўшы пальцы, ад чаго Антаніна жажнула, а Віталій і Арыядна доўга смяяліся.

З машыны вылез нізкі ростам, хударлявы, агністарыжы незнаемы гаспадару мужчына ў цывільным пінжаку, у капелюшы, з пацёртым чамаданам. Але павітаўся ён без памылкі з Галаванам, прадставіўся:

— Айцец Яўлампій.

Георгій Яўменавіч не спадзяваўся, што прыедзе сам мітрапаліт, з якім гаварыў па тэлефоне, але выгляд пана чамусьці расчараваў: рыжасць пазбаўляла яго самавітасці, паважнасці.

Святар спытаў, дзе яму пераапраануцца. Гаспадар павёў яго не ў жылы катэдж — у лазню, быццам поп павінен быў распранацца дагала. Але і лазневы апартамент здзівіў не аднаго беднага святара. Здзівіўся нават Яўген Дзіюк — начальнік падатковай інспекцыі, які па службе і без службы, — з цікаўнасці чалавечай, наведаў дзiesiąткі катэджаў; між іншым, па катэджах заключаў, хто тоіць даходы, якія сумы. Усе таілі. Акрамя хіба Галавана, гэты прадпрымальнік, бадай, плаціць падатак поўнасю. Такі сумленны? Ці так высока ўзняўся, што і ён, Дзіюк, сваім пільным вокам не можа разглядзець той скрыты ручай, па якім цякуць яму долары, маркі ці рублі расійскія?

Дзіюк — вядомы знаўца анекдотаў — мае запісаныя два аб'ёмістыя сшыткі, пачаў расказаць анекдоты пра папоў, прыстойныя і для жаночых вушэй.

Антаніне Прохараўне было не да балбатні гасцей, якія развесяліліся пасля апэратыву. Яна неаднойчы выходзіла ўжо за весніцы. Муж ведаў, каго яна выглядае, і папракнуў:

— Што ты, як сяянка, выглядаеш на вуліцу? Я ж загадаў Рыне прывезці яго, твайго ненагляднага камуніста.

Пакінуўшы папа пераапраанацца, Георгій Яўменавіч выйшаў з будыніны і зноў убачыў жонку па той бок сеткі, на вуліцы. Але Антаніна тут жа ўвайшла ў двор і адначасова з засмучаным і прасветленым тварам пайшла насустрач мужу.

— Кульгае Віталік пехатой. А ножка ў яго баліць. Свістуння твая — дзе яна лётае? Не магла заехаць!

— Мая? Не твая?

— Хто яе больш песціць? «Таёту» падарыў. Навошта ёй машына? Каб галаву скруціла? Віталіку трэба. Інвалід.

— Віталік твой не хоча. Ды ці дадуць яму правы па яго назе?

— Бязногія водзяць.

— Не толькі бязногія, але і безгаловыя. Бачыла «всадников без головы»?

— Несур'ёзны ты чалавек, Георгій.

Галаван засмяўся весела:

— Прынімаю гэта як вышэйшую атэстацыю. Дагэтуль яе мела адна Рына.

— Арыядна прытвараецца несур'ёзнай.

— Я таксама ўмею прытварацца. Але не перад табой. Перад табой баюся: ты бязлітасна высмейваеш. Доўга поп нацягвае расу. Хоць дымком цягне. Чуеш? Распаліў кадзіла. Што яны дадаюць у драўляны вугаль, што так смачна пахне? — Галаван пайшоў да лазні.

Дацэнт універсітэта, філосаф Віталій Галаван падышоў да бацькоўскіх пенатаў. З кійком у адной руцэ, з тоўстым партфелем — з кнігамі — у другой.

Маці адчыніла яму калітку, пацалавала ў шчаку. Забрала партфель.

Госці глядзелі на гаспадаровага сына з павышанай цікавасцю, як на дзіва, бо амаль усе ведалі, што ён палітычны антыпод бацькі — па артыкулах яго, з якімі не згаджаліся, але чыталі з цікавасцю. Віталій Георгіевіч прывітаў гасцей, узняўшы сваю бліскучую палку з выразаным абліччам Мефістофеля на ручцы.

— Салют!

— Прывет, спадар філосаф! — адказаў Расціслаў Лысуха — кіраўнік раённай адміністрацыі, ён знаёмы быў з Віталіем, бо ўжо двойчы замочваў гэтыя сцены, і абодва разы да позняй ночы, і яны спрачаліся на палітычныя тэмы.

Віталій зноў махнуў палкай:

— Вітаю вас, пан вертыкальшчык! — І да ўсіх: — Балюем, паны капіталісты?

Васіль Навагодаў на правах даўняга сябра сям'і лагодна сказаў:

— У цябе, Віця, комплекс. Ніводнага капіталіста тут няма. Усе мы служачыя... дзяржаўныя. А што да капіталістаў... дарэмна ты іранізуеш... гэта зусім не ганебнае званне. Твой бацька не супраць стаць капіталістам, але і ён яшчэ не дарос.

Віталій засмяўся:

— Бацька дарасце! О, мой радзіцель! Ён усюды хутка рос. Як бамбук.

З катэджа выйшлі гаспадар і айцец Яўлампій. У чорнай фелоні да пят, у камілаўцы, з сярэбраным крыжам на грудзях. Поп цяпер выглядаў зусім па-іншаму, — як бы падрос, папаўнеў, набьў паважнасць. Махаў кадзілам, і пахучы дым напоўніў, здавалася, усё наваколле, можа, менавіта гэты незвычайны пах прымусіў усіх прысутных забыцца на грубае матэрыяльнае і на нейкі кароткі час пагрузіцца ў духоўную развагу.

Нават філосаф зрабіўся сур'ёзны, уважлівы і пачціва схіліў галаву, але, убачыўшы люцыфера, закрыў далонню яго брыдкую морду.

Да Віталія падышоў бацька, патрабавальна спытаў:

— Дзе Рыначка?

Віталій зрабіў вялікія вочы:

— Бацька, я не пасу Арыю. Гуляе недзе наша цялятка. Заводзіць арыю...

— Не смей так пра сястру!

— Я ж ласкава, з любоўю. Але я рэаліст...

— Бальшавік ты!

— Божа! Якая абраза! — Віталій засмяяўся.

Бацька рушыў да святара. Той наблізіўся да ўзорчатага ганка з мармуровымі ўсходцамі галоўнага ўвахода ў жылы катэдж. Нечакана басавітым голасам, рэчытатывам прачытаў малітву:

— Господу помолімся.

Боже вседержателю, сотворивый небеса разумом и основавый землю на тверди ся, Создателю и Содетелю всех, призри на раба Твоего Георгия, изволившего в державе крепости Твоея воздвигнути дом в жилище, и зданием его воздвигнути: утверди его на твердом камени и основой по Твоему божественному евангельскому гласу, его же ни ветр, ни вода, ни ино что повредити возможет: благоволи ему в конец привестися, и в нём жити хотящих от всякого навета сопротивного свободы.

Яко Твоя держава, и Твое есть царство, и сила, и слава, Отца и Сына и Святого Духа, ныне и присно, и во веки веков.

Аминь.

Скончыўшы малітву, поп памачыў венчыкам у мельхіёравым вядзерцы, тройчы пыркнуў на дом. Гэтую ж працэдуру паўтарылі каля лазні-гаража.

— Доўга стаяць будзе, — мудра заключыў сусед — старшыня дачнага кааператыва Васіль Шырокаў, адзіны сярод гасцей апрануты не па-святочнаму: у клятчатой сарочцы, абтрапаных джынсах.

Асвяшчэнне прыцягнула ўвагу суседзяў. На вуліцы сабралася групка бабуль і дзяцей. Сам Галаван мала з кім кантактаваў за год

уладання ўчасткам і будаўніцтва, калі не лічыць Шырокава, які памагаў, ды драматурга, з якім пазнаёміўся праз жонку. Прыязджаючы па Антаніну, нязменна знаходзіў яе ў суседзяў.

Ведаючы гаварлівасць жонкі, не ўхваляў яе кантакт з сям'ёй пісажа — распіша чаго добрага, але мусіў мірыцца: а куды дзецца жанчыне, што ёй рабіць цэлы дзень з будаўнікамі? Не наглядчыкам жа за рабочымі яна прыязджае сюды, проста ёй хочацца адчуваць сябе гаспадыняй на будаўніцтве. Галавану гэтае памкненне жонкі падабалася, хоць разам з Арыяднай яны часам кпілі з маці.

— Ты найлепшы прараб, — смяялася Арыша (Рыка, Арыя — так па-рознаму змянялі яе грэчаскае імя маці, бацька, брат).

Гаспадыня ўбачыла сярод тых, хто стаяў на вуліцы, і Меліціну, жонку драматурга, суседку, з якой зблізілася, у якой мела прытулак і гасціннасць, калі зрабіла сябе бяздзейным прарабам. Вельмі ўстрывожылася, кінулася на вуліцу:

— Меліціна Фадзееўна! А вы... вы што стаіце тут? Ды вы ж у нас першая госця! Іпаліт Пятровіч ужо там!

— Якая я госця! Я і не адзета для гасцей. Я закатвала памідоры — выйшла на хвілінку... у фартуху, бачыце.

— Я вас прашу... Я вас вельмі прашу, без вас у мяне свята не будзе.

— Што вы, Антаніна Прохараўна! Наадварот, я сапсую вам свята. Старая апенька. Ды і не магу я адлучыцца, на хвілінку выйшла. Праўнучку падкінулі. Спіць Васілінка мая.

Прычына неаспрэчная — не пакінеш двухгадовае дзіця ў ложку: прачнецца, спаўзе... Але Антаніна не вызначалася тонкасцю душэўных нюансаў, яе прастата неаднойчы ставіла Галавана ў няёмкае становішча.

— Не любіце вы нас, — сказала сумна, бадай з болем.

Меліціна ўся ўспыхнула, і твар яе перасмыкнуўся да выразу, калі чалавек вось-вось заплача:

— Я вас не люблю?! Пабойцеся Бога, Антаніна Прохараўна!

— Мяне любіце. Мужа майго не любіце.

— Ды я з ім амаль незнаемая. Вітаем праз плот...

— А вы ўсіх камерсантаў не любіце. Муж ваш высмейвае іх. Вы — камуністы!

— Што ж, я дзякую вам за такую ацэнку, хоць у партыі я не была і многіх камуністаў даўно выгнала б з яе. Тады яшчэ, калі ўлада была ў іх руках. О, як я злавала часам! І на Іпаліта свайго.

— А цяпер на Георгія майго...

— Не ўводзьце мужу ў вушы. Давайце будзем добрымі суседзямі. З Левіньмі мы трыццаць гадоў пражылі душа ў душу. Хоць дзеці, калі малыя был і, цягалі за чубы адзін аднаго.

— Арыша ў нас завадатарка, а Віталік — разумнік. Вы палюбіце яго.

— Наталля наша хваліла яго артыкулы.

— Наташа — разумніца. Я разы тры пагаварыла з ёй...

Пахвалілі бабулі дзяцей — і паразумеліся, палагаднелі.

— Прачнецца праўнучка — прыходзьце з ёй.

— Дзякуй. Мы як-небудзь пасля, калі не будзе гасцей.

— Шкада мне.

— Прабачце. Такая доля бабуль.

— Ці дачакаюся я ад сваіх?

— Дачакаецца.

— Віталік пяць гадоў жанаты... Ды яго Зойка занадта свабоду любіць. Хацела ў бэнэф падацца. Ды тут ужо Віталік праявіў характар... бацькаў. У нас бацька круты, гэта я — размазня.

Між тым Галаван запрасіў гасцей у катэдж. У прасторнай зале быў накрыты доўгі стол. Які стол! Не царскі. Еўрапейскі, французскі — без сялянскага загрувашчвання закускамі. З кухні смачна патыхала адметнай смажанінай. За сталом ля акна стаялі дзве афіцыянткі ў белых фартушках, мяржаных каронах — як весталкі, аберагалі... цнатлівасць — не сваю, а сэрвіроўку стала: непарушнасць пірамід-салфетак, кветак, натуральных і стрававых — на салатах, селядцах, ікры, вяндаліне, дзе красаваліся адмысловыя бутончыкі з цыбулі, памідораў, радыскі, пятрушкі.

Ды за стол гаспадар не запрасіў — прапанавалі аглядзець пакоі. Госці і самі цікавіліся, хоць напіткі і закуска пагналі сліну.

Паглядзець было што. Адна лесвіца на другі паверх — твор мастацтва: разьба высокай пробы. Такія ж былі дзверы ў холе другога паверха. Роспісь на сценах хола ў адмысловым стылі — як бы не пэндзлем намаляваная, а напыленая пульверызатарам. Але па тэмах і метадзе — не абстракцыя, не авангардызм — рэалізм у своеасаблівым выкананні: дрэвы, людзі, жывёлы выступалі як бы з туману ці з-пад густой вуалі розных каляровых адценняў. Усё гэта надавала карцінам нейкую таемную незвычайнасць, а ўсяму холу з мэбляй у стылі і афарбоўцы жывапісу — казачнасць.

Хол уразіў, здзівіў. Госці, як кажуць, проста разявілі раты, праўда, можа, не столькі ад захаплення, колькі ад зайздрасці. Вось яны «новыя!» Вось яно, беларускае адраджэнне! Не горшае за сярэднявечнае! Увагу прыцягнула аўтарка шэдэўра, якую Галаван толькі тут прад-

ставіў гасцям, — Аляўціна Крапак. Спачатку на яе мала хто звяртаў увагу, бо апранутая мастачка не па-гасцявому: дзіўны светэр, як бы сплечены, што браднік, з пяньковых вяровак, доўгая, да пят, квяцістая спадніца. Дачніца.

Расчырванелая ад пачутай пахвалы, Аляўціна давала прафесійныя тлумачэнні; гаварыла на добрай беларускай мове, што таксама прыцягвала ўвагу абрусельх дзялкоў. Найбольшую цікавасць праяўляў айцец Яўлампій, бадай, прафесійную: ён унутры будынка асвяціў лесвіцу і паставіў кадзіла і вядзерца на рашотку каміна, і камілаўку зняў, агаліўшы касцёр галавы.

— Мне хочацца вас напісаць. Папазіруйце?

Яўлампій збянтэжыўся, бо не ведаў, ці дазваляе яго сан пазіраваць мастаку. Свяшчэннік ён, але ж не святы яшчэ — грэшны, не трэба яго выява на палатне!

У гэты момант на вуліцы рэзка затармазіла машына; праз адчыненныя ў спальню дзверы відно было, як узвіхурыўся пыл.

Георгій Яўменавіч ведаў: так падлятае па выбітай пасялковай вуліцы і гэтак тармозіць толькі Арыядна. «Падораную бацькам машыну можна не шкадаваць», — сказаў неяк Антаніне, але без асуджэння, бадай з захапленнем.

Прыезд любімай дачкі якраз жа перад тым, як сесці за стол, узрадаваў больш, чым прыезд любога з гасцей і нават усіх разам. Без гасцей ён адзначаў бы наваселле. Без Рыначкі свята — для яго прынамсі — не было б.

Праз хвіліну на ўсходцах весела застукалі абцасікі. Арыядна ўяцела ў хол галубкай. Апранутая пад жакея. Зрабіла выгляд, што здзівілася і збянтэжылася, такой шаноўнай кампаніі. Але яе даўно ўжо нічога не бянтэжыла, такія эмоцыі, яна грала, і даволі скрытна. Бацька пайшоў ёй насустрач, узяў за рукі, пацалаваў у шчаку і прадставіў гасцям, як найдаражэйшую каштоўнасць у незвычайным інтэр'еры катэджа:

— Мая дачка — Арыядна.

— Наша Арыя, — не без яхіднасці дапоўніў брат.

Арыядна кінула на яго малянку вачэй сваіх. На лесвічнай пляцоўцы за плячым яе стаяў незнаёмец. Прыгажун. Сапраўды, даволі прыкметны мужчына, высокі, стройны, з каштанавай капой кучаравых валасоў, з маленькімі чорнымі вусікамі, выразнымі блакітнымі вачыма; апрануты як бы нехайна, але па-хітраму модна: карычневыя штаны, карычневая сарочка-касаваротка, без галыштука, чырвоная куртка з ражком, як вымпелам, карычневая насоўка ў нагруднай кішэні.

На мужчыну звярнулі ўвагу, асабліва жанчыны, хоць усе былі ў гадах.

Арыядна павярнулася, узяла сябра за руку, паставіла побач з сабой, урачыста прадставіла:

— Фелікс Данатавіч — мой жаніх.

Убачыла ў бацькавых вачах спалох, і ў яе вачах заскакалі чорцікі: «А-а, дапакла цябе, стары!»

Хоць гэта быў ужо трэці жаніх, якога Арыядна прадстаўляла вось гэтак (але першых двух без сведкаў, на гарадской кватэры), Георгій Яўменавіч спалохаўся, бадай, мацней, чым першы раз. Тыя жаніхі былі так сабе, а гэты, чарцяка, занадта ж сімпатычны і прыкметны: такога дзяўчо магло па-сапраўднаму пакахаць. Але ж хіба сутнасць чалавека ў спартыўнай постаці і прыгожых валасах?

Нялёгка было галавастаму Галавану стаіць сваю рэакцыю. Але затаіў. Адным кіўком галавы запрасіў новага госця:

— Прашу! — І каб адцягнуць увагу гасцей — не ад Арыядны — ад каштанавага, звярнуўся да мастачкі:

— Аляўціна Мікалаеўна, скажыце, калі ласка, вось такая манера пісьма — гэта што: новае ці забытае старое? Нешта падобнае рабілі французскія імпрэсіяністы...

— Ды не, там зусім іншае. Тут не імпрэсія. У кабінцеце ў вас убачым маю працу на палатне «Марозны дзень». Іней. Постаць жанчыны ў марознай імжы. Але гэта выява мроі, летуцення. Гэта — космас. Усё зямное — людзі, дрэвы, птушкі — і нябеснае ўсё. Можна, у метадзе я іду за Манэ. Але толькі ў каларыце. Манэ не адарваўся ад зямлі. А я — у космасе...

— А ці трэба ад яе адрывацца? — спытаў міністр Іван Муравей.

— Ты, Іван, без фантазій, — сказаў Лысуха. — З такой філасофіяй не паляцелі б у космас.

— Космас — гэта навука. Электрычнасць перавярнула ўсё жыццё. А яе не славяць так, электрычнасць.

— Там тэхнічны прагрэс. А пераадоленне зямнога прыцягнення — гэта не тэхналогія, гэта філасофія, — сказаў драматург.

— Іпаліт Пятровіч! Вы ж рэаліст, а адрываецеся ад зямлі, — пасміхнуўся малады Галаван. — Я падтрымліваю пана міністра: а ці трэба ад яе... ад зямлі адрывацца? У пэўным сэнсе мы адарваліся ад яе. І куды заляцелі? Парадокс! Не ўперад — назад. Не ў капіталізм — глыбей... Як бы ў каменным веку не апынуцца. Вось вам і космас!

— Віталій! Ну, артадокс ты ў мяне! — жартаўліва ўпкінуў сына бацька. — Так і цягне цябе ў палітыку. Давай хоць сёння абыдземся без яе. Давай — пра мастацтва.

— Якое не павінна адрывацца ад зямлі, — прыемным барытонам вымавіў Фелікс. І тады зноў усе ўгледзеліся ў яго, ажно трохі збянтэжылі.

— Вы лічыце, што наша мастачка адарвалася? — спытаў Іпаліт Пятровіч.

— Не. Гэта мне падабаецца. Гэта зразумела любому гледачу. Рэалізм шматаблічны.

— Прашу ў кабінет. Паглядзім іншыя працы нашай Аляўціны, — гаспадар шырока адчыніў дзверы ў вялікі пакой, заліты сонцам. Кабінет ашаламіў найперш мэбляй. Рэнесанс! Сапраўды, як прывезеная з сярэдневяковага палаца, масіўная скураная канапа. Такія ж крэслы. Вялікі пісьмовы стол, без тумбаў, на адмыслова, як у танцы, выцягнутых ножках, з выразанымі на згібах пысамі львоў. А над гэтай масіўнай старасветчынай — лёгкія, паветраныя ці хутчэй беспаветраныя — касмічныя карціны. З першага позірку здаецца, што парушаны прапорцыі, няма гармоніі. Так, між іншым, падумаў Іпаліт Пятровіч яшчэ колькі дзён назад, калі Галаван паказаў суседу свой кабінет. Тады ён яшчэ іншае падумаў: «Навошта камерсанту такі кабінет? Яму б, творцу!» Падумаў, што каб меў такі кабінет, то пісаў бы, як Чэхаў. Пасля перад Меліцінай высмейваў сам сябе: «Чаго захацеў, стары драмадзел!»

А гэты раз у промнях сонца (у першы прагляд быў хмурны дзень) такая дысгармонія ўразіла: старасвецкая мэбля і пейзажы, як бы заслоненыя кісяёй — што зямля і неба.

«Хто з іх з густам? Ён, гэты мяшок з грашыма, ці Аляўціна, апанутая ў браднік».

Вельмі здзівіўся, што яго думкі аб уяўнай дысгармоніі, якая стварыла новую незвычайную гармонію, нечакана выказаў жаніх з нямецкім прозвішчам. Але да іншых гасцей гэта, відаць, не дайшло: эканамістаў больш цікавіла скура на дыванах і крэслах з узорным цісненнем: мацалі яе, гладзілі.

А жаніха зацікавіў вялікі партрэт паміж вокнамі — Арыядны. Яркі партрэт. Але напісаны ў той звычайнай рэалістычнай манеры, якая намазоліла вочы, таму «цаніцелі» мастацтва на партрэт не звярнулі асаблівай увагі, што Галавана бадай пакрыўдзіла: партрэт дачкі яму падабаўся. Ён ганарыўся ім, дык здзівіўся, што ўвага не яму, а «туманнасцям Аляўціны».

— І гэта ваша праца? — спытаў Гольбах у мастачкі.

— О не! Я так пісала хіба ў вучылішчы, — засмялася Аляўціна. — Гэта зрабіў наш жывы класік.

— А мне падабаецца. Я традыцыяналіст, — сказаў жаніх не без хітрасці. Каб пальсціць бацьку нявесты.

Віталій засмяяўся:

— Наша Арыя падобная тут на перадавую даярку, што адпаіла сябе малаком! Якая ружовасць!

— Выкінь свае марксісцкія жарты. Устарэлі.

— Даяркі ўстарэлі? — Віталій засмяяўся.

Бацька ведаў, што роднага філосафа лепш не чапаць, а то ён завядзе ў такія нетры, што не выбарашся, і перавёў размову на іншую тэму — на статуэтку Неферціці.

Калі спуściліся ўніз, гаспадар закамандаваў:

— Як кажуць, салаўя байкамі не кормяць. Пасля харчу духоўнага... Мыць рукі! Можна ў лазні. Можна на двары — ёсць два краны. Тоня! Ручнікі павесіла?

— Ёсць, ёсць ручнікі. Новенькія.

— І — за стол! За стол!

Але калі госці пачалі збірацца ў зале, Георгій Яўменавіч, які ні на хвіліну не забываўся пра Рыначку, угледзеў, што дачкі няма. І «жаніха». Дзе яны? Кінуўся наверх. Ускочыў па лесвіцы так, што зайшлося сэрца. Спыніўся перад дзвярыма Рыначчынага пакоя і, што рыба, хапаў паветра. Сэрца то калацілася, то, здавалася, спынялася. Страшэнна баяўся адчыніць дзверы. А калі яны там... Ужо не адзін год ён ледзьве не млеў ад уяўлення, што Рыначка, яго крывіначка, пад... чужым мужчынам. Жах! Гэты каштанавы прыгажун яго асабліва спалохаў — мацней, чым першыя два: перад такім дзяўчыне ў дваццаць адзін год немагчыма ўстаяць.

Там яны ці не там? Не рыпіць ложка? Не дыхаюць цяжка? Не. Маўчанне.

Рвануў дзверы.

Рына стаяла перад трумо, упрыгожвалася. Яна войкнула. А ён, каштанавы, стаяў каля акна, глядзеў на лес. Пасцель засланая, некранутая. Дзякуй Богу. Адлягло. Сэрца стала на сваё месца.

— Што вы тут робіце?

— Я перааделася. Да абеду. Не ў скураных жа штанах мне выходзіць.

— Пры мужчыне?

— Татунь-тынунь! Які ты старамодны! Часам здаецца, што ты ніколі не бачыў пляжа, як твой дзед. А мама казала, што ты любіў глядзець на жаночыя ножкі.

Фелікс не засмяяўся.

— Мама твая нагаворыць. Спускайцеся да стала. Усе ўжо ў зборы.
— Але пераступіў парог, спытаў: — Фелікс... для знаёмства. Ты хто па прафесіі?

— Я — мастак, — і не павярнуўся нахабнік.

— У яго рекламная фірма.

— Што ж, гэта прыемна. Пайшлі.

— Пачакай, татунь. Навяду макіяж. — І заспявала: — Макіяж — у макі ляж...

— Сачыніцелька ты, — засмяўся задаволены бацька.

— На гэты раз я не сачыняю, татуня. Сёння я сур'ёзная, як ніколі.
У мяне ёсць жаніх.

Бацьку пекануў напамінак пра жаніха.

Гольбах ад акна не адварнуўся, не паказаў свой твар, не выявіў эмоцыі. Але гэты спакой яго здаваўся Галавану звышупэўненасцю і, бадай, узлаваў. Да любога свайго дзелавога сямейнага кроку ён ставіўся з упэўненасцю гаспадара. І толькі думкі пра будучыню дачкі хісталіся, што дрэва на ветры. Роднае дзіця, якое ён любіў больш за ўсё на свеце, здавалася загадкай і таіла ў сабе нечаканыя сюрпрызы. Во яшчэ адзін: каштанавы Фелікс.

Джэнтльмен адварнуўся, пакуль дзяўчына пераапаналася. Але яна ўжо ва ўборы. А яго, выходзіць, не цікавіць ні бацька, ні нявеста. Цікавіць... Што? Лазня! «Мерседэс», што стаіць каля лазні? Ці лес? О, каб толькі лес! Каб пераканацца ў гэтым, тады можна паверыць, што немец гэты — мастак.

— Хопіць з цябе макіяжу. Без яго ты прыгажэй.

— Але ж наша сястра за моду гатовая на любыя пакуты, — Арыядна засмялася.

Фелікс не варухнуўся. Манумент. Апалон.

3

Кожны мужчына лічыў сваім абавязкам сказаць тост. Трэба ж аддзячыць гаспадару. Лаканічнасцю не вызначаліся. Не тое, што ў сялян. У інтэлігентаў агульная хвароба — паказаць сябе разумным, дасведчаным, дасціпным. Тое, што і змест, і форма тостаў паўтараліся тысячы разоў, нікога не бянтэжыла. Кожнаму здавалася, што ён першаадкрывальнік, нават калі паўтараў традыцыйныя грузінскія тосты. Але, як кажуць, без тостаў — п'янка, з тостамі — баль, калі не палітычны, то масава-культурны спектакль. А ў спектаклі сапраўды добра п'ецца.

Мужчыны смачна пілі французскі і грэчаскі каньякі, жанчыны смакавалі італьянскія віны, асабліва ўпадабалі вермут з палыном, салодкая гарчынка — дьямент, які вынайшлі вінаробы.

Безумоўна, славлі гаспадара, яго розум, кемліvasць прадпрымальніцкую прадбачліvasць. Нехта раптам спахопліваўся: усё Георгій ды Георгій, а дзе Антаніна? Гаспадыня бянтэжылася ад увагі. А Арыядна сама выклікала ўвагу да сябе вясёлымі каментарыямі. За яе ўзнімалі чаркі гэтак жа часта, як і за бацьку. Рэплікі кідаў і Віталій, часам дасціпныя, філасофскія, часцей — уедлівыя, калючыя. За яго не пілі, камуніста ігнаравалі — ён жа супраць прыватнай уласнасці, а таму ніяк не спалучаецца з шыкоўным катэджам. Міністр Муравей уеў яго развагай, што дзеці не разумеюць, пакуль не будуць мець сваіх дзяцей, што бацькі стараюцца не для сябе — для іх, сваіх чад.

Віталій бадай засмучана, хоць даўно гэта ведаў, што і міністр, і старшыня райвыканкома, і падатковы інспектар, і начальнік міліцыі — усе за прыватную ўласнасць. Усе былыя камуністы. У чым жа памыліліся Маркс і Ленін? Дрэнна ведалі чалавечую псіхалогію? Ды не. Ідэі сацыялізму — не іх вынаходства, яны вунь калі з'явіліся — у вучэннях Хрыста, у пасланнях апосталаў. Рэальныя гэта былі людзі ці міфічныя, але ідэі не валяцца з неба, яны нараджаюцца ў чалавечых галовах. Невыпадкова хрысціянства так хутка — за нейкае адно стагоддзе — распаўсюдзілася на шырокіх прасторах Міжземнамор'я і гэтак жа напорыста перамагло язычніцтва на захадзе і поўначы. Ды і да хрысціянства ідэі роўнасці людзей, чалавечага братэрства жылі ў кожнага народа, яны былі яшчэ ў абшчынна-родавым ладзе. Чалавецтва ў сваім развіцці пайшло не па той дарозе. А павяла яго барацьба за існаванне, за смачнейшы кавалак здабычы, за землі, за мора.

Віталій думаў пра ўсё між іншым, зрэдку кідаючы кароткія рэплікі новавыяўленым філосафам, што прагна жлукцілі каньякі, елі ікру, сёмгу, салаты, каўбасы, вяндрліну адменных імпартных гатункаў. Старанна працуюць на... унітаз, як сказала ў чарзе ў магазіне старая гаспадыня.

Бадай апошнім выступіў Іпаліт Пятровіч, пачырванелы, ацяжэлы да дыхаўкі, бо добра прыклаўся і да каньяку, і да закускі: «інспектар» Меліціна, якая ледзьве не ўсё жыццё тузала яго ў бок: «Не пі больш, не перадай. У доме няма ні фесталу, ні карсілу», — не пайшла на вяселле да буржуяў, хоць і падтрымлівала найлепшыя адносіны з Антанінай.

Стары драмадзел павіншаваў суседа з выдатнай хатай, з наваселлем:

— Прызнаюся, пазайздросціў я вашаму кабінету. Навошта ён вам? У вас у офісе не горшы. Мне б такі. Можа, я лепш пісаў бы. Далібог, лепш! Да Чэхава, Купалы, Астроўскага не дацягнуўся б. Але ж... Але ж... Хоць... як там у класікаў, мой малады калега? «Бытие определяет сознание», так? Не знаю, якое ў мяне было б соз-на-ние... Я што вам хачу сказаць? У чым мая трагедыя. Не толькі мая, усіх паперапэцкалаў. Мы страцілі герояў... А гэта цяжка, чым страціць міліён долараў. Я ўсё творчае жыццё пісаў станоўчых герояў. Сакратароў райкомаў, старшынь калгасаў. Былі яны ў жыцці?

— Былі. Былі, — сказаў Віталій.

— Былі, — згадзіўся Іпаіт. — Былі і — няма. Пустэча. Вакуум. Я шукаю героя. Я шукаю героя! За апошнія тры гады я напісаў чатыры п'есы. Ніводная не пастаўлена. Ніводная. Няма героя! Няма. Во — трагедыя. Дзе ён, герой? Я шукаю яго сярод новых... новага класа.

— Новых рабаўнікоў, — сказаў Віталій.

— Прынцыповы ў цябе сын, Георгій Яўменавіч, — засмяяўся начальнік міліцыі Круглінскі.

— Не, я так не скажу, — бадай збянтэжыўся драматург, чалавек даікатны. — Але станоўчых персанажаў не атрымалася. Толькі адмоўныя. Можа, не хапае рэалій справы, якой яны займаюцца. Прасвяціце мяне, Георгій Яўменавіч. Па ідэі я разумею, калі напішу станоўчага новага. Гэта проста, як кароткі курс. У маім мысленні адбыўся пераварот. Я згаджаюся, што эканоміка павінна стаць многаўкладнай. Праверана іх практыкай. Але калі ў гэтай многаўкладнасці з'явіцца герой з вялікай літары, якому мне хочацца спець асанну? Толькі тады, калі нашы, прабачце, капіталісты дарастуць да нямецкіх, шведскіх ды і амерыканскіх. Іх навучыла наша рэвалюцыя. А што, хіба не? Па-мойму, яны марксізм вывучалі лепш, чым мы. Яны зразумелі, як не дапусціць рэвалюцыі, дыктатуры пралетарыяту. Стварыць рабочаму люду чалавечыя ўмовы жыцця. І даць свабоду. Калі нашы прадпрымальнікі падумаюць пра галодных, бедных, пра дзяцей і пенсіянераў і дадуць ім чалавечае жыццё, яны будуць героі. І я, летапісец, услаўляю іх. А калі яшчэ з'явіцца сярод іх нацыянальныя Мамантавы, Марозавы, Траццяковы...

— Чаго захацелі! Не дачакаецеся! — выгукнуў філосаф.

— Ну, чаму ж? Чаму? — зноў збянтэжыўся Іпаіт.

Стары Галаван не павысіў голас, але сказаў падкрэслена:

— Віталій! Ты жорсткі чалавек! Гэта бальшавіцкая манера: нікому літасці, бацьку роднаму... І я дам табе па носе... Я дам табе... — гаспадар падняўся без чаркі ў руцэ, спалохаўшы жонку: не біў ён ніколі сына, а раптам... І яна таксама ўзнялася.

— Я вось тут перад людзьмі... перад сведкамі абвяшчаю... Іпаліт Пятровіч! Я даю вам на пастаноўку вашай п'есы. Любой. З любым героем. Адмоўным, дык адмоўным. На ваш выбар... Колькі вам трэба? Сто мільёнаў? Будзе сто!

— Георгій Яўменавіч! Георгій Яўменавіч, — захлынуўся ад шчасця драматург і... заплакаў.

Слёзы вядомага старога чалавека збянтэжылі амаль усіх гасцей. Наступіла хвіліна няёмкага маўчання. Выйсце знайшла Арыядна: запляскала ў далоні, голасна выгукнула:

— Абвяшчаем перапынак! Гэтыя вуглы мы абмылі. Абмыем лазню і сябе. У сауну! У басейн! Хто не хоча купацца — гвалтам акунём. Павінна быць хрышчэнне! Асвятчэнне і хрышчэнне! Так, святы ойча?

Захмялелья госці, якім хацелася ўжо перапыніць абжорства і павесяліцца іншым спосабам, з энтузіязмам прынялі прапанову. Падняліся са смехам, жартамі. Адзін хіба худы і доўгі Навагодаў паднімаўся нехаця, цяжка.

Гаспадар лягнуў яго па плячы:

— Пайшлі, Вася, разамнёмся, а можа, і акунёмся. Што ты такі закапачаны? Ты ж жартаўнік быў у кампаніях.

— Быў...

— А што цябе засмучае? Нізкія працэнты? Давай створым свой банк.

— І ў цябе будзе кантрольны пакет? Я не ўяўляў, што ты так разбагацеў, што можаш выкінуць сто мільёнаў на спектакль.

— Вася! Культуру трэба падтрымліваць. Гэты пэцкала мае рацыю. Гаспадарамі мы станем тады, калі ў нашых руках будзе не толькі эканоміка, але і сродкі ўздзеяння на мазгі рабацяг. Я адчую сябе гаспадаром, калі да мяне прыйдуць на паклон і Быкаў, і Савіцкі, і Шамякін, і Яроменка... Бачыў, як я расчуліў гэтага славутага жабрака? Ажно заплакаў, нябога. Усе яны павінны плакаць... ад удзячнасці нам.

— Дрэнна, ты думаеш пра інтэлігенцыю.

— Яны — інтэлігенцыя? А мы з табой хто?

— Спытай у Віталія свайго, ён табе скажа, хто ты.

— Я? Не ты?

— А што я? Дзяржаўны служачы. Начальнік аддзела грузавых перавозак.

— Вася! Не прыкідвайся святым! Перада мной. І май на ўвазе, што вызначэнне Віталіка больш падыходзіць да цябе, чым да мяне. Я наладжваю вытворчасць. Раблю і за дырэктара, і за міністра. А ты...

— Што я? — Навагодаў, здавалася, яшчэ больш выцягнуўся, глядзеў на нізкага сябра з вышыні паніз акуляраў. Акуляры закрывалі яго вочы. Галаван, гледзячы знізу, бачыў валасы ў яго ноздрах, якія расшырыліся, і яму раптам гарэзліва захацелася дзьмухнуць у гэтыя брыдкія ноздры. Жаданне такое развесяліла і ўлагодзіла, прыглушыла раздражнёнасць супраць гэтага непамерна больш хітрага хапугі, як называе іх Віталій. З сынам ён неаднойчы мала што не хапаўся за грудкі, але, не пазбаўлены разважлівасці, мог употай і згаджацца з ім. Апраўдваў сам сябе тым, што першапачатковае накапленне капіталу амаль усюды, у самых, па цяперашніх мерках, цывілізаваных краінах ішло непамерна больш жорстка, крывава. У той жа Амерыцы. І ў Паўночнай, і ў Паўднёвай. Колькі там забілі абарыгенаў, колькі замучылі прывезеных неграў! У нас кроў не льецца, і ўсё адбываецца, можна лічыць, цывілізавана. А дзе хто што хапае, то гэта справа розуму, таленту, спрыту. Законы ўсюды абыходзяць, як хто ўмее. «Закон — што дышла, — кажа народ, — куды павярнуў, туды і выйшла».

— Вася! Сябра ты мой прынцэповы! Колькі пудоў солі мы разам з табой з'елі! І ніякая вада нас не разліла. Давай не пагружацца ў палітычныя нетры. Гэта — балота. Засмокча. Хто каго будзе выцягваць? Засталіся мы з табой удвух над гэтым нацюрмортам, — кінуў на стол, — што сімвалізуе наша з табой жыццё. Давай вып'ём за нашу дружбу. Каб ніякая кошка паміж намі не прабегла. Я люблю цябе, Вася. Лепшага сябра ў мяне няма... Тоня перажывае, што мы рэдка сустракаемся.

Навагодаў пацяплеў. Зняў акуляры. Навашта надзеў іх на пачатку размовы з Жорам, сам не разумеў. Не гаспадар, а ён наліў «напалеона» не ў крышталевыя чаркі — у вінныя фужэры. Выпілі да дна. І пацалаваліся.

Усе іншыя «абмывалі» лазню. Акрамя аднаго — драматурга. Іпаліт шмыгнуў на вуліцу, а адтуль — у аблезную драўляную калітку сваёй дачы, якая побач з катэджам глядзелася хацінай удавы. Меліціна, якую так і не ўтаварыла гаспадыня катэджа зайсці на іх свята, у цяпліцы пад плёнкай пасынкавала памідоры.

Іпаліт Пятровіч падцягнуў штаны, якія сталі яму шырокімі, усунуў у цяпліцу, у гарачы настой памідорнага паветра, сіваю галаву, таямніча зашаптаў:

— Міла! Міла!

— Што? — выпрасталася жонка, упёршыся галавой у зялёнай касынцы ў плёнку.

— Жывём, Міла!

— Дзякуй Богу, не паміраем. Бачу, табе свет ружовы зрабіўся. Літ ты мой, Літ! Цябе, як праўнука Сярожку, аднаго за плот выпускаць нельга.

— Міла, жывём! — таямніча прашаптаў драматург. — Ён дае сто мільёнаў.

— Хто? Каму? За што? — бадай спалохалася жанчына.

— Мне. На пастаноўку маёй п'есы. Ты ўяўляеш, уяўляеш? Дудараў самлее ад зайздрасці. Тут ужо буду дыктаваць я — хто рэжыоёр, каго на ролі...

Не спадабалася, як Меліціна глядзела на яго, і ён як захлынуўся сваёй радасцю.

А яна пільна і доўга, можа, хвіліну ўглядалася ў мужа і нарэшце сказала:

— Не бяры, Іпаліт.

Ён рэзка выпрастаўся, забыўшыся на нізкія рамы цяпліцы, выцяўся галавой, спытаў з недаўменнем і здзіўленнем:

— Чаму?

— Не ўніжайся.

— Чорт вазьмі! Якія мы сталі! Тысячы гадоў існуе мецэнацтва. Шэкспір браў... Мальер у караля браў.

— У караля, — уздыхнула Меліціна. — Кароль — дзяржава.

— Ну ты, палітык! У дзяржавы можна? У Галавана нельга? Ды дзяржава, калі дасць, то дасць яго ж грошы, з яго падаткаў! Але не дае! Дзеся чаго ж я пішу?

Жанчына сумна ўздыхнула:

— Каб ён хоць далей дзе жыві. Каб я не ведала яго, а то будзе глядзець з вышыні палаца на цябе, на мяне, на ўнукаў нашых і задаволена пасміхацца: «Вунь жабракі, што чарвякі поўзаюць, якіх я кармлю». Уяві, Іпаліт! І нам... што нам рабіць? Кожны раз, кожную раніцу кланяцца яму? З удзячнасцю... Карміцель наш... Я не хачу так жыць! Не магу! Ты зможаш!

Іпаліт Пятровіч уявіў карціну, якую намалявала жонка і сцяўся ад уніжэння, сагнуўся і застагнаў.

— Баліць жывот? Ты пераеў там. Дабраўся на дармаўшчыну. Прашу ж, як малога: не перадай.

— Міла! Ты зарэзала мяне.

— Чым?

— Гэтым! Гэтым! Як ён будзе стаяць на балконе і глядзець на нас. А я мушу кланяцца. Стары літаратар!

А я... я кланяўся толькі тым акцёрам, якія ўвасаблялі на сцэне маіх герояў лепш, чым, можа, я напісаў іх. Ды табе магу пакланіцца. Больш нікому!

— Можна пакланіцца і дурню, ад якога залежыш. Але гэта не дурань, Георгій гэты. О не! А ты, знаю, расплакаўся там на беднасць сваю і тэатра.

— Я тост гаварыў. І сказаў, што з гэтага... іх класа я напішу героя толькі тады, калі сярод іх з'явіцца Мамантаў ці Марозаў...

— Доўга чакаць.

— Ды не, бачыш, не доўга. Ён тут жа адгукнуўся. Я разумею: шырокі жэст перад гасцямі. Але я... я, грэшны, дзеўбануў.

— Не трэба, Поля.

— Божа! Як легка ты ўмееш мяне пераканаць! Гэта ад маёй слабасці... Я — трасцінка на ветры.

— Гэта ад тваёй сілы. Ад розуму.

— Што мне сказаць яму?

— Нічога не кажы. І — пабачыш... ён не паўторыць сваёй прапановы. А паўторыць — скажы: п'еса не гатова.

— Ты мудрая. Мне вярнуцца да іх?

— Як хочаш. Калі не развітаўся, не падзякаваў — вярніся.

— Госці ў лазню пайшлі, у басейн.

— О, Божа! Набіўшы пузы? Не ўздумай жа ты раздзецца. Плывец!

— Ты ж знаеш, што я дваццаць гадоў ужо не раздзяюся перад людзьмі.

Іпаліт Пятровіч хварэў на псарыяз, але пра хваробу яго — пра бляшкі на паясніцы, на ягадзіцах не ведалі нават дзеці і ўнукі.

А тым часам госці Галавана балявалі... у лазні: атрымоўвалі задавальненні, адпушчаныя градыцыямі, цывілізацыяй, высокім дабрабытам — вышэйшым, чым мелі князі, паны. У шыкоўнай стылізаванай — уся мэбля з натуральнай бярозы — раздзявалцы-прыёмнай сядзелі ў адных плаўках, разамлелья, накінуўшы на плечы махровыя ручнікі, старшыня райвыканкома Лысуха, старшыня дачнага кааператыва Шырокаў з худымі нагамі і тоўстым пузам і смачна цадзілі нямецкае піва з запацельх пляшак. Тут жа на стала стаялі закускі, каньяк. Але да іх ніхто не дакрануўся.

У сауне стагнаў і войкаў Муравей: яго бязлігасна сцёбаў венікам Круглінскі. А дзе яшчэ можна вось гэтак адсцёбаць міністра па голай задніцы, па спіне? А міліцыянер надзвычай любіў гэтую работу — сцёбаць.

Але найбольш шумна — крыкі, смех — было ў басейне. У блакітнай, што неба — ад колеру плітак, — вадзе ныралі, што маржы,

Арыядна, Фелікс, Віталій і немаладая ўжо — за пяцьдзсят, але падзіцячаму смяшлівая і ў вадзе вяртлявая, што дэльфін, — мастачка.

Гэтыя чацвёра менш за іншых пілі і елі. Аляўціна — ёг, філосаф — пурытанін. Арыядна захоўвала постаць Венеры, каштанавы прыгажун — з-за салідарнасці з нявестай. Але ў басейне яны як бы дабіралі тыя задавальненні і радасці, якія не дабралі за бяседным сталом. Асабліва дурэла Арыядна: нырала пад жаніха, штурхала яго нагамі, пырскала на брата, на Аляўціну. А вясёлы жаночы смех — найпрыгажэйшая музыка. Яе слухалі і ў парылцы праз шум веніка і тыя, што астуджвалі сябе півам, і Галаван, які не парыўся, не купаўся, не піў піва, а снаваў паміж катэджам і лазняй — сачыў, каб у гасцей было ўсё, што пажадаюць душачкі іх. Гаспадар таксама ў плаўках — астуджваўся. Усе былі ў аднолькавых імпартных плаўках: прадугледжвалася, што ў басейне могуць разам купацца мужчыны і жанчыны, дык купілі па дзесятку кунальнікаў і плавак.

— Каньёчок з півам хораша спалучаецца. Мне адзін доктар казаў, што ўвогуле карысна перад тым, як уліць у нутро моцную горыч, выпіць піва — змазвае стрававод, шунак. У вас нямецкае піва? Я галандскае прышлю. Пакаштуем, чыё лепшае.

— Афіцыянтак не прысылай, а то ў лазні грэшныя думкі з'яўляюцца, — засмяўся круглячок Лысуха.

— Такім думкам радуйцеся, — залішне сур'ёзна параіў пенсіянер Шырокаў.

— Эх! Добрае жыццё наступіць, калі вырасце больш Галаванаў! Жора! Расці вялікі. Падтрымай наша жаданне асадзіць піва каньёком.

Налі. Чокнуліся. Выпілі.

— Парыцца не будзем?

— Не. Я раніцою пагрэўся, пакупаўся.

— Райскае жыццё!

— Хараство боскае якое! — сказаў айцец Яўлампій, уваходзячы ў прыёмную з надворку. — Пасля дожджыку — духмянасць. Кронам пахне, гурочкамі...

— І каньёком.

— Далучайцеся, ойча, да кампаніі чыстых.

— Нячыстых тут няма. Ды хіба ёсць грэшнае ў чалавечым целе? Рына, што дэльфінёнак, круціцца ў вадзе.

Безумоўна, свяшчэннік не распранаўся. Расу зняў яшчэ перад абедам, застаўся ў цывільным пінжаку, толькі чорная сарочка з закрытым каўняром магла засведчыць яго прыналежнасць да духоўнага саслоўя.

І яшчэ адзін чалавек не распранаўся — Навагодаў. Хадзіў у сваім бялюжкім кіцелі з залатымі, да бляску начышчанымі гузікамі, у адменна адрасаваных сініх штанах, нікольні не пакамечаных за час абеду, трэба ўмець гэтак акуратна сядзець — не коўзацца, як некаторыя.

Не, Васіль Раманавіч не хадзіў. Ён бадай увесь некароткі ўжо час прастаяў у басейне. Што яго прыцягвала? Багацце басейна ў прыватным доме? Зялёная з ружовымі пражылкамі абліцоўка сцен? Роспіс глухой сцяны марскім міфічным сюжэтам: барадаты Пасейдон з трызубцам, русалка на хвалі рыбы — кіт і маленькія рэальныя рыбкі?

Не, гэтую казку пісала не Аляўціна, яна адраклася ад карціны, як толькі ўвайшла ў басейн.

Ярка-блакітныя пліткі самога басейна надавалі вадзе колер мора ў сонечны дзень, гэтаму памагаў свяцільнік — пражэктар.

Было чым любавацца. Але хутчэй за ўсё старога прыцягвала тое, што плёскалася, круцілася ў вадзе — маладыя чалавечыя целы, асабліва адно — Арыядны. Пасля добрай порцы каньяку нават у аскета ад такога відовішча ўсплылі б, калі не жаданні, то асацыяцыі, прыемныя ўспаміны. А Навагодаў не быў аскетам, ён быў жыццялюб, мастак душы.

Арыядна... Ах, гэтая Арыядна! Не раз яна падносила бацьку і маці сюрпрызы, ад якіх тыя ахалі.

Ад каньяку і гарэзлівых гульняў у басейне побач з жаніхом з'явілася ў яе вар'яцкая фантазія.

Залішне доўга парадна апрануты чалавек стаіць на бар'еры басейна, любуецца імі. Ёй любуецца! Трэба яго ахрысціць! Кошкай Арыядна ўскочыла на лесвіцу і ўміг апынулася каля Навагодава, ласкава ўзяла яго за руку.

— Чаму вы не купаецеся, дзядзя Вася?

— Мелка для мяне. Я вунь які!

— Акунёмся, дзед! Будзе што расказваць унукам.

Не выпускаючы яго рукі, Арыядна скочыла ў басейн. І пацягнула за сабой міхалкоўскага «дзядзю Сцепу».

Ён толькі паспеў расставіць рукі. Імі, рукамі, і тварам пляснуў па вадзе і ад нечаканасці пайшоў на дно, што тапор, сербануў вады. Пакуль знайшоў нагамі дно з няслізкімі пліткамі, вынырнуў. Вада па грудзі. Пачуў, што побач рагочуць. Арыядна, жаніх яе, мастачка. А філосаф глядзіць сур'ёзна, вінавата, спалохана.

Пачулі моцны ўсплёск і рогат у раздзявалцы. Георгій Яўменавіч заглянуў у басейн. Убачыўшы сябра ў басейне ў поўнай параднай амуніцыі, ледзьве не засмяяўся. Але тут жа сцяміў, што адбылося і чый гэта жарт. Убачыў мокры, збялелы і раз'юшаны твар сябра.

Падскочыў да басейна, хацеў працягнуць яму руку. Той не ўбачыў яго рукі. Павольна, цяжка дыхаючы, вылез па лесвіцы сам.

— Прабач, Вася. Рына! Вылазь, чортава дзіця!

— Не чортава, а тваё!

— Станавіся перад Васілём Раманавічам на калені, прасі прабачэння.

— А як жа, спяшаюся! Трэба вучыць людзей разумець жарты.

— Бандыты! — кінуў Навагодаў і, нязграбна сутулены, расставіўшы рукі, пацягнуўся да выйсця. З валасоў яго, з кіцеля, штаноў цурчэла вада, плёхала ў чаравіках.

Галаван закіпеў, гримнуў на ўвесь пасёлак:

— Вылазь, я табе кажу! Паскудніца!

Арыядна вавёркай выскачыла з вады, бадай з выклікам стала перад бацькам. Ён адвесіў ёй злую аплявуху, па мокрым твары далоня гучна лягнула.

— Ах, ты так? Ты так? Добра ж! Ты яшчэ пашкадуеш. Фелікс! Паехалі! Няхай яны вып'юць свой басейн!

На двары хрыпла крычаў Навагодаў:

— Вадзім! Вадзім! Дзе ты, лайдак?

Добра накормленыя шафёры смачна спалі ў сасняку, у цяні, пакуль гаспадары балявалі.

Войкала Антаніна, калі да яе дайшло, што здарылася. Кудыхтала вакол Васіля Раманавіча. Ды той — ніякай увагі ёй, поўнае ігнараванне, толькі яшчэ раз паўтарыў:

— Бандыты.

З'явіўся Вадзім, убачыў гаспадара, паспрабаваў пажартаваць:

— Дзе гэта вы так пакупаліся? Клас!

— Заткніся.

Такога Вадзім не чуў яшчэ і прыкусіў язык.

Навагодаў, мокры, палез у машыну — на задняе сядзенне, каб глыбей схавацца ад людскога вока.

Галаван прасіў:

— Вася, ну, прабач. Ну, дурное дзяўчо. Ты ж ведаеш нашу дачку з пялёнак.

— Лячы яе!

Вадзім адчыніў вароты. Машына сарвалася з бетонных пліт, якімі быў высланы двор.

Выбеглі парыльшчыкі з лазні. У плаўках. Глядзелі, слухалі, разявіўшы раты.

Старшыня кааператыва хутка апрануўся і праз заднюю калітку шмыгнуў у лес, але з лесу зайшоў у двор суседа, каб чуць, што адбываецца ў капіталіста.

Іпаліт Пятровіч, каб дагадзіць жонцы, вырашыў больш не вяртацца ў госці — хопіць з яго, старога. Але пачуў, што там пачаўся спектакль. Як жа ён, драматург, мог утрымацца, каб не паглядзець жыццёвую драму, а можа, і камедыю?

Арыядна выскачыла з лазні ў адным купальніку. Фелікс выйшаў увабраны, спакойны і як бы абыякавы да ўсяго, што тут адбываецца.

Праз тры хвіліны Арыядна ў джынсах і кофточцы выбегла з катэджа з ключамі ў руцэ, кінулася да сваёй «таёты». Туды ж палез Фелікс. Але Георгій Яўменавіч стаў перад машынай:

— Праз мой труп! Душы бацьку!

Арыядна разгубілася.

— Нікуды не паедзеш! Я табе кажу! — І строга Феліксу: — Калі ты хочаш прыходзіць у гэты дом, завядзі, жаніх, нявесту ў яе пакой. І сам — фіць!

— Чаму — фіць? — бадай ужо нязлосна спытала Арыядна.

Яна скарылася. Без супраціўлення аддала бацьку ключы ад машыны. Пайшла ў катэдж. На парозе дома, пацалаваўшы руку, Фелікс Гольбах зрабіў «фіць» — пяшочкам да аўтобуса.

Спектакль скончыўся. Фінал змазалі. Без эфекту. А ўвогуле абедню сапсавалі. Лысуха, Дзіюк, Муравей, Яўлампій, Круглінскі дзякавалі за гасціннасць. Антаніна прасіла ў іх прабачэння. Георгій маўчаў: прабачэння не прасіў. Мастачка — як растварылася ў басейне, ніхто не ўбачыў, калі і куды яна выйшла.

4

Галаван любіў офіс прэзідэнта фірмы — свой офіс. Гады тры таму купіў танна несамавіты абшарпаны двухпавярховы дом, у якім некалі змяшчаўся райком камсамола і яшчэ нейкая партыйна-савецкая ўстанова. Зрабіў з асабняка ляльку знешне і асабліва ўсяродку: еўра-рамонт — найлепшыя шведскія аддзелачныя матэрыялы. Расходы на рамонт пакрыў за два гады, здаючы першы паверх у арэнду іншай фірме. У сябе кіраўнічы штат трымаў вельмі эканомны: камерцыйны дырэктар, эканамісты, бухгалтары, сакратарка, шафёр. Людзі гэтыя мелі добрыя аклады, але і працавалі не так, як у дзяржаўных установах, — не перакурвалі паўдня, калі трэба, сядзелі да поўначы.

Любіў свой невялікі, але ўтульны, з густам абстаўлены кабінет: у ім добра працавалася і добра адпачывалася.

Адрэдагаваўшы інструкцыю для аховы — калі такая інструкцыя будзе выконвацца, то ў яго ніякія зладзеі старой мятлы не ўкрадуць! — Георгій Яўменавіч устаў з крэсла, задаволена пацягнуўся, прайшоўся па кабінэце, уключыў «панасонік». Зацікаўлена спыніўся. Перадавалі адкрыццё выстаўкі мастака. Але не выстаўка зацікавіла. У ліку гасцей, што пілі шампанскае, мільгнуў каштанавы прыгажун. Гэта ажно ўсхвалявала, але пэўным чынам і ўзрадавала: Фелікс сапраўды з мастацкіх колаў, не прайдзісвет з вуліцы.

Злосці на Арыядну за яе «хуліганскую выхадку» хапіла хіба да вечара таго дня. Расказаў суседу. Іпаліт весела пасмяяўся — класны эпізод! Пашкадаваў, што на сцэне басейн не зробіш. Развеяў бацькоўскую злосць. Ды і як можна злаваць на дачку, якую любіў да забыцця? За гэтае, можа, і любіў, што яна вось такая — гарэза. Ён сам у маладосці на хаду абцасы адрываў.

Перад вячэрай сам пастукаў у дзверы яе пакоя.

Адказала не адразу.

— Хто там?

— Я, Рына.

— Прыйшоў вушы надраць? Хопіць «ляшча».

Георгій Яўменавіч засмяяўся:

— Не бойся. Вушы драць не буду, хоць трэба было б — свята сапсавала. А аплявуху прабач — вырвалася.

Адчыніла дзверы. Стаяла ў джынсах і ў вячэрняй куртцы.

— Ты сабралася куды?

— Сабралася. Заходзь — пакажу.

Бацька ступіў у пакой. Арыядна паказала яму тры скручаныя і звязаныя прасціны.

— Што гэта?

— Скажы дзякуй свайму характеру. Каб ты не прыйшоў да цямна, я спусцілася б з акна і — фіць, як ты сказаў Феліксу. Пакудахталі б вы з мамай.

— Эгаістка ты, аднак.

— Уся ў цябе, татунь. Люблю сябе.

— Ну, падурачылася і хопіць. Пайшлі вячэраць.

За вячэрай яны разам смяяліся з Навагодава — як ён выглядаў пасля купання.

— Як мокрая курыца.

— Не. Як індык, якога акунулі ў вар.

— Табе смех, а я магу страціць сябра і кампаньёна.

— Ты казаў — канкурэнта. А канкурэнтаў якраз трэба купаць. Ды не ў шыкоўным басейне, а ў балоце.

— У балоце! Яны ў памыйных ямах купаюць адзін аднаго, — сказаў Віталій без усмешкі.

— Змрочны ты, філосаф. І непаслядоўны. Хто каго купае? Па Марксу — у нас класавая салідарнасць. Мы цывілізаваныя людзі. Мы ж не дурні, каб з'ядаць адзін аднаго, тым больш на стадыі станаўлення. Не будзем з'яднання — вы, камуністы, легка можаце пусціць нас пад адхон. З вамі толькі зазявайся. З такімі філосафамі, як ты, вуха трэба трымаць востра. Я думаў, што ўсе вашы тэорыі абвергнуты бяскроўнай рэвалюцыяй.

— Контррэвалюцыяй.

— Ажно не. Ты так спрытна прыстасоўваеш Маркса, Леніна... нават Сталіна пад нашы ўмовы — што дзіву даешся. Эквілібрысты! Канатаходцы!

— У нас ёсць тэорыя. А ў вас — ніякай навукі. Дзікае накапленне. Хто каго згроб...

— Канчай, Віця, канчай! Той што зрабіў? — рагатала павесялелая Арыядна. Спрэчкі бацькі і сына яе заўсёды забаўлялі. У той вечар асабліва. Яна лічыла, што вымусіла бацьку прасіць прабачэнне за прылюдную аплявуху, і адчувала сябе пераможцай.

І бацька быў задаволены, што проста і легка ліквідаваў канфлікт з дачкой. Ён заўсёды перажываў, калі ўлюбёнка яго дзьмулася нават з-за дробязяў, з-за дзіцячага капрызу. Жонка магла тыдзень не размаўляць — гэта яго мала турбавала. А Віталій ніколі, з малых гадоў, не капрызнічаў, ды і бачыліся яны ў апошні час рэдка — у выхадныя, калі галодны марксіст прыязджаў на дачу, каб паесці буржуйскіх прысмакаў, жартоўна называў гэта экспрапрыяцыяй экспрапрыятараў. Крыўдныя словы гаварыў сын, але Георгій Яўменавіч звыкся і не звяртаў увагі — быў дэмакрат, выступаў за плюралізм думак.

У наступныя дні двойчы званіў Навагодаву на працу — каб памірыцца, дадому званіць не адважваўся. Васіль, пачуўшы яго голас, кідаў трубку. Узлаваўся, абразіўся.

«Ну і чорт з табой!» І, хоць было гэта нялёгка, паставіў на трыццацігадовым сяброўстве крыж.

Клапаціла мацней за ўсё іншае: Рыначын новы жаніх — каштанавы атлет. Такі любую можа скарыць. А думка, што Рына аддаецца мужчыну, пякла сардэчным болем. І не толькі гэта. Насцярожыла, як мала яна ведае пра яго. Цешыла хіба адно няведанне — дзе жыве. Але навошта ім кватэра, калі ў яе машына?

Пазваніў у Саюз мастакоў. У спісе членаў Гольбаха не было, і пра такога маладога мастака не чулі. Пазваніў у Саюз прадпрымальнікаў: ці зарэгістравана рэкламная фірма, якой кіруе Фелікс Гольбах? Ёсць.

Гэта супакоіла. Але ненадоўга. Мала знае нявеста — павінен ўсё знаць ён, бацька!

Менавіта ў той дзень, ходзячы па кабінце, ён падумаў пра больш глыбокую разведку. Паслугамі такіх спецыялістаў яшчэ не карыстаўся. Успомніў, што імі карыстаўся камерсант Шманай. У яго ўкралі бульдозер. Куды маглі далёка ўгнаць бульдозер? Аднак міліцыя месяц шукала і не знайшла. Прыватны дэтэктыў за тры дні знайшоў.

Шманай у даведніку, які выпусціў савет, не значыўся.

Падумаў: «Напладзілася іх, фірмаў, больш, чым у Германіі!»

Даручыў сакратарцы знайсці ці Шманая, ці дэтэктыўную фірму. А сам пазваніў міністру дзяржмаёмасці Мураўю.

— Іван Іванавіч, маю размову, якая можа зацікавіць і цябе. Прыязджай.

— Не люблю кабінетаў. Можа, мы прагуляем за горад. Падыхаем сасновым азонам. Я сам сяду за руль. Не бойся: кіроўца я надзейны.

Муравей засмяўся:

— Любіш ты дэтэктыўныя сюжэты. Як жонка мая.

— Люблю. Але не рамантычныя, а практычныя — дзе не каханне, а дзела.

— Любоў ты не лічаш за дзела? Без такога дзела не было б роду чалавечага.

Пакуль ехалі па горадзе, гаварылі пра палітыку, пра біржавы курс. За Драздамі на ўрадавай магістралі Галаван, збавіўшы хуткасць, загаварыў пра дзела:

— Іван, прадай мне гарадок «Бужскі».

Задаволіўся, што здзівіў міністра, які мала чаму здзіўляўся, — прагматык.

— Які? Той, ваенны?

— Той, які цяпер ваш — дзяржмаёмасць. Але стаіць пусты, развальваецца. Ты ведаеш, што я ўжо больш года аплачваю яго ахову. Без маіх грошай ахова МУСа ўжо даўно прадала б там усё, што можна вывезці, вынесці — дзверы, вокны, метал, шкло...

— Ты такі багаты?

— Крэдыт. Я член праўлення банка.

— Такія аб'екты пад кантролем Самога.

— Прэзідэнта? Дзядзя Саша згодзіцца, калі прачытае мой праспект. Не дзеля забавы купляю — для арганізацыі вытворчасці.

— Якой? Што будзеш вырабляць?

— Харч для народа. Масла. Сыры... Навокал багатыя калгасы. Адзін Бядуля залё малаком.

— І гэтай прадукцыяй ты спадзяешся акупіць затраты?

— Будзе другі цэх — гарэлкі, лікёраў.

— Пі і закусвай, так? А вось гэтага дзядзя Саша, як ты кажаш, не прапусціць.

— Прапусціць. Такі акцыз будзе мець у бюджэт! Слухай мой план. Я пачынаю з таго, што збіраю людзей — лепшых спецыялістаў, рабочых. Чым прыманю? Жылём. Там пяцьдзесят афіцэрскіх кватэр плюс казармы, якія легка перабудоваць. Хто не кляне на кватэру? Даю прыватызацыю кватэр з выплатай з зарплаты на пятнаццаць — дваццаць гадоў, што знізіць і мае цяжкія расходы на зарплату, а гэта адаб'ецца на сабекошце.

— Хочаш зрабіць людзей заложнікамі? Стварыць рэзервацыю наймітаў, неграў?

— Иван, у цябе, як у майго Віталія, не выветрываецца сталінскі дух. Не марксісцкі, Маркса мы не разумелі. Людзі будуць дзякаваць мне. Я ствару ў гарадку «сацыялістычны рай», як у кібуцах, — усю сацыяльную структуру: сталоўку, дзіцячы сад, стадыён.

Муравей засмяўся:

— Мімаволі паверыш у неабмежаваныя магчымасці прадпрымальніцтва.

— А ты ўсё яшчэ не верыў?

— Скажу шчыра: мяне насцярожвала, што нашы новыя зарабляюць гандлем, а не вытворчасцю. Але ж калі не вырабляць, то хутка не будзе чым гандляваць. У нас адзін лес. Надоўта яго хопіць?

— Я буду вырабляць. Я ўжо дамовіўся з галандцамі аб пакупцы ліній: масларобчай і сыраробчай. Кампактныя машыны. Яны размесцяцца ў комплексе сталоўка — клуб, не многа трэба будзе дабудоўваць. А ў артылерыйскіх майстэрнях, у складах я размяшчу спіртзавод. На складзе ў мяне стаяць ужо ўстаноўкі «Эко-93» і «Эко-94», расійскія, але такія, якіх нідзе ў свеце няма, арыгінальнейшыя. Можаш уявіць, якія «самагонныя апараты» могуць зрабіць канструктары, што рабілі лепшыя ў свеце ракеты!

Муравей зноў засмяўся:

— Штукары.

— Хочаш папрактыкавацца ў арыфметыцы? Такая ўстаноўка дае тры тысячы бутэлек у суткі. На гэта трэба, знаеш, колькі жыта ці ячменю? Тры тоны збожжа — 400 літраў спірту, дзве тысячы пляшак гарэлкі. На сутачную вытворчасць устаноўкі — тры тоны. Усяго тры тоны! Тона збожжа, бяру вышэйшую цану, — паўтара мільёна, для ўпрашчэння падліку бяру два мільёны. На шэсць тысяч пляшак — тры тоны: шэсць мільёнаў. Цана гарэлкі... зноў жа для прастаты возьмем найвышэйшую — дваццаць тысяч. Можаш памножыць

дваццаць на шэсць? Усяго сто дваццаць мільёнаў! За дзень! Вылічым вытворчыя выдаткі. Не думаю, што яны будуць пяцьдзсят працэнтаў. Але няхай з акцызам могуць набліжацца. Чысты прыбытак — шэсцьдзсят мільёнаў у дзень. Вытворчы працэс бесперапынны... Множ на месяц, на год!

— Аднак... дзялок ты, — неяк дзіўна ўздыхнуў міністр.

— Иван, дарагі мой, ты ж — эканаміст. А эканоміка — гэта падлік і ўлік. Сталін разумеў: «Сацыялізм — гэта ўлік». Але камуністы так і не навучыліся лічыць. Безумоўна, я ствару акцыянернае таварыства. Інжынеры, рабочыя будуць акцыянеры. І свае... Блізкія мне людзі. Твой Вадзім у маім «Робаце». Мікалай і Надзя — навошта ці? — абое могуць быць у «Дыяменце».

— Ужо і назву маеш?

— Я ўсё маю.

— Аднак купляеш ты мяне.

— Иван! Я калі-небудзь прапаноўваў табе хабар? Наяўнымі я нікому цэнта не даў. Акрамя натуры — чаркі каньяку. Што мы з табой і зробім. Заедзем у маю халупку і папросім Тоню даць прычасце. Яна ў мяне святая. Там і азнам падыхаем. Як там дыхаецца легка!

Муравей смачна аблізнуўся і тыльным бокам далоні выцер засмяглыя вусны.

5

Увайшла сакратарка Алена Іванаўна. Нячутна. Ніякага стуку абцасамі. Не той узрост. Сталая жанчына. Як толькі фірма дарасла да штату з сакратаром, Галаван не ўзяў на гэтую пасаду прывабную дзяўчыну — знайшоў вопытную жанчыну, інжынера-эканаміста, на такую зарплату прафесар згадзіўся б.

Георгій Яўменавіч паглыблена чытаў «Біржавыя ведамасці» — эканамічны часопіс. Пачуў сакратарку, але галаву ўзняў не адразу; яму падабалася тактоўнасць Алены Іванаўны. Зірнуў — і яго што токам ударыла: жанчына збялелая.

— Што з вамі?

— Тут... тут, — у адной руцэ яна трымала канверт, у другой — ліст паперы з кароткім, у абзац, машынапісным тэкстам. — Калі гэта жарт, то дурны... Хто можа так жартаваць?

Галаван, узняўшыся з крэсла, узяў ліст. Зачапіўся вокам, выхапіў колькі слоў, і ў яго пацямнела ў вачах. Баючыся чытаць уважліва, асцярожна, як хворы, апусціўся ў крэсла, палажыў ліст на стол, потым прачытаў павольна, ледзьве не па складах.

Жанчына пераканалася, што для гаспадара гэта не жарт.

Перачытаў другі раз, трэці...

«Господин Голован, ваша дочь Ариадна находится у нас в заложниках. Пока в целости, сохранности и даже в комфорте. Если хотите увидеть ее живую, здоровую, неопозоренную, готовы мелочь — всего-навсего пятьдесят тысяч долларов. Ваше обращение в милицию было бы большой глупостью. Не вздумайте это делать! Нам милиция не страшна. Но дочь вы можете не увидеть. Условия обмена девушки на баксы сообщим по телефону сегодня же. Ждите».

Баяўся ўзняць галаву, бо адчуваў, што спалатнеў. Ды Алена Іванаўна бачыла гэта па белым ілбе і жоўтых, як у нябожчыка, залысінах.

— Георгій Яўменавіч, што ж гэта такое? — шэптам спытала сакратарка.

Ён адважыўся падняць на яе вочы, паварушыў вуснамі:

— Сі-цы-лія.

— Што? — не зразумела яна.

— Вы «Спрут» глядзелі?

— Ах, гэта!.. Божа мой! Як жа жыць з такім? Што рабіць?

— Пра пісьмо нікому ні слова.

— Хіба я не разумею! Але што вам рабіць?

— А што вы параіце? Вы — маці... У міліцыю?..

— Не! Не трэба! Георгій Яўменавіч! Не трэба! Што вам паможа наша міліцыя? Яны аператыўную групу будуць два дні збіраць. Ды нарады праводзіць... Ададайце грошы!

— Пяцьдзесят тысяч долараў!

— Божа! Не будзеце ж вы з імі таргавацца! За роднае дзіця ўсё аддасі.

— За дзіця аддасі... — згадзіўся Галаван. — За Рыначку... Вы ж знаеце, як я яе люблю.

— Я знаю.

— Не пускайце да мяне нікога. Мяне няма. Я буду чакаць іх званка.

Застаўшыся адзін, Галаван, не давяраючы сакратарцы, зачыніў дзверы на замок і хадзіў па кабінеце, па мяккім лінолеуме, які глушыў крокі. Але ён хадзіў, што па мінным полі, не паднімаючы ногі, — баяўся, што не пачуе тэлефоннага званка. Яго апанаваў панічны страх. Нават не за дачку, Рыну ён выкупіць, — за сваю неабароненасць і бездапаможнасць. Думаў: «Што ж гэта за грамадства? А я яго слаўлю. Суцэльны бандытызм у самых неверагодных відах. З дагістарычных часоў чалавецтва не знала нічога падобнага».

Але розум шукаў супярэчнасці: «А калі гэта розыгрыш? — І бадай ўзрадаваўся: — Можна быць розыгрышам. Вельмі можна быць, —

хапаўся, што тапелец за саломінку. — Але хто здатны на такое? Толькі сама Рына».

Пазваніў на дачу Антаніне:

— Дзе Рына?

— З раніцы паехала ў горад.

— На машыне?

— На машыне. А што? Што здарылася?

— Не, нічога. Мне трэба яе машына.

Першы званок — што гарматны стрэл. Бухнуў снарад — і... не разарваўся. І ён баяўся дакрануцца да яго — да трубка. Не, Дзіюк — з падатковай інспекцыі. Выявілі, што на адной з яго бензакалонак, аж-но ў Смаргоні недзе, няма дагэтуль касавага апарата.

— Я не закрыў калонку. Але прашу цябе... каб рапартаў больш не наступала. Тыдня хопіць? Ёсць жа яны, апараты.

— Дзякуй, Яўген Васільевіч.

Ён павінен займацца апаратамі! Трэба даць наганяй памочнікам. Але не да таго. Падумаў, праўда, пра тое, пра што думаў раней: даў маху з набыццём калонак на трасе Вільнюс — Мінск. Захірэла траса. Але магістраль Брэст — Орша паспелі захапіць большыя акулы. Адагнаў прэч думкі пра справу. «Рына! Арыя! Ах, Арыя! Так я дрыжэў над табой, малой. Маме смешна было! Каб толькі не ўчынілі бандзюгі здзек над табой, малышка мая. Калі што — з-пад зямлі дастану звяроў гэтых!» — падумаў, хоць добра ўсведамляў, што нічога ім не зробіць: з мафіяй не паваюеш, яна да цябе хутчэй дабярэцца.

Зноў званок. Ажно з Прагі. Партнёр. Калі ён прыедзе?

— Калі я прыеду? Янаш! Я дам заўтра факс. Заўтра!

— У цябе нарада?

— У мяне нарада.

— Любіце вы, рускія, засядаць, — смяяўся чэшскі партнёр.

— Мы — не рускія, мы — беларусы, а яны — яшчэ больш любяць пагаварыць.

Чаканне страшнага званка і званкі, якія стрэлам аддаваліся ў акрываўленым бацькоўскім сэрцы, ператварыліся ў пакуту. Георгій Яўменавіч ледзьве не млеў. Ужо хацеў паклікаць Алену Іванаўну, можа, у даверлівай размове з ёй лягчэй было б чакаць. Але... Нарэшце... Здагадаўся па званку — нейкі ненатуральны, падобныя бываюць міжнароднія раённыя — з той жа калонкі ў Смаргоні, той, што пазваніў, не адразу адгукнуўся, хоць Галаван алёкаў.

Кароткае пытанне.

— Я, Галаван.

— Слухай. Заўтра ў адзінаццаць. На дарозе Заслаўль — Дзяржынск, пры павароце на Валюшчыну напроці бункера. Стары чырвоны «жыгуль». Ты адзін. На сваім «мерсе» спынішся ў прышцірку. Ubачыш яе. Перадаеш нам кейс. На ключ не зачыняць! Мы правяраем. Выпускаем яе. Ты прымаеш свой скарб. І мы раз'язджаемся. Любы іншы манеўр можа дорага каштаваць. Усёк?

— Ёсць нюанс. Я не паспею зняць паперкі. Сёння ўжо зачынена. А яшчэ дарога. Прашу на дванаццаць.

— Не цямніш?

— Я вас не ведаю, вы мяне ведаеце.

У трубцы зашумела: яе заціснулі далонню. Перамаўляюцца. Не адзін, значыць. Безумоўна, адзін на такое не пойдзе.

— Згода. Але... засячы на носе!

— Засёк.

— Гуд бай.

Як бы і палёгка: зваліўся самы цяжкі камень — Рына будзе ўратавана!

Узбуджана хадзіў па пакоі. І раптам... не помніў пасля ў спалучэнні якіх думак, упершыню за дзве пакутныя гадзіны ўспомніў жаніха — Фелікса. Апякла думка: «А ці не ты, каштанавы авантурыст?»

Наняты тыдзень назад дэтэктыў не многа даведаўся з біяграфіі Гольбаха: дзе нарадзіўся, хто бацькі, дзе вучыўся. Але пра агенцтва яго даведаўся ўсё: адрас, колькасць работнікаў — двое мастакоў, акрамя гаспадара, віды работ, фінансавае становішча — па рахунку ў банку больш чым нікчэмнае. Галяк! Хоць на рэкламе можна добра зарабіць.

«Ці не за мой кошт ён хоча паправіць сваё становішча? Дык я цябе выведу на чыстую ваду! Жаніх! Ведаем мы такіх жаніхоў!»

Шчоўкнуў замком — і тут жа ўвайшла Алена Іванаўна, як ля дзвярэй стаяла.

Спытала шэптам:

— Званілі?

— Званілі.

— І што?

— Заўтра я павязу ім грошы. Няхай падавяцца.

— Разумны вы чалавек, Георгій Яўменавіч.

— Дзякую. А цяпер я наведваюся да аднаго чалавека.

Агенцтва Гольбаха было ў мікрараёне ў звычайнай кватэры на чацвёртым паверсе.

Невысока, а задыхаўся — ад хвалявання.

Дзверы адчыніў хлапчына ў чорным халаце з пэндзлем у руках. Калідорчык быў застаўлены рэкламнымі плакатамі. Моцна пахла фарбай.

— Гаспадар дома? — спытаў Галаван, можа, залішне ўзбуджана.

— Фелікс? — І крыкнуў: — Данатавіч! Да цябе!

Выйшаў Гольбах, апрануты як да шлюбу — чорны гарнітур, чырвоны галыштук.

Галавану здалася, што, убачыўшы яго, Фелікс спалохаўся, і ўзбуджанасць узнялася да ліхаманкавага стану, бадай, ніколі ў жыцці так не ўзбуджаўся.

Як толькі хлапчына пайшоў у пакой, які, мяркуючы па беспарадку ў ім, служыў майстэрняй, Галаван наблізіўся да мастака твар у твар:

— Дзе Рына?

Фелікс апасліва адступіў і збялеў:

— А што? Што з ёй? Дзе яна?

— Я ў цябе пытаюся, дзе яна?

— Я не знаю.

— Не знаеш? — Галаван схпіў яго за лацкан пінжака, скамечыў яго. — Слухай! Калі ты маеш да гэтага дачыненне, я размажу цябе па гэтай сцяне.

— Да чаго? Што вы, бацька!

— Я табе не бацька! І бацькам ніколі не буду! Рыну ўкралі.

— Укралі? — Фелікс шчыра здзівіўся і, здалася, пабялеў натуральна. — Хто?

— Хто-хто... — зарад гневу, узбуджанасці стрэліў халастой петардай: паверыў, што каштанавы жаніх не мае да страшнай авантуры дачынення. Павярнуўся да выйсця.

— Вы хоць растлумачце толкам, што здарылася. Я не чужы ёй чалавек.

Гэтае «не чужы» зноў завяло, настроіла супраць «жаніха». Галаван мацюкнуўся:

— Сваячкі, такую вашу! Прыліпалы! — І ляпнуў дзвярыма.

Праехаўшы паварот, Галаван здалёк убачыў чырвоны «жыгуль». Машына не з'ехала на ўзбочыну, стаяла амаль пасярэдзіне вузкай шашы. Нага сама скінула газ, бо раптам апанаваў страх, і ён як бы вымушаў адцягнуць хвіліну сустрэчы. З Мінска гнаў «мерседэс» з недазволенай хуткасцю, робячы рызыкаўныя абгоны. Лабавое шкло ў «Жыгулях» як бы затаніравана: не відаць ні постаці шафера, ні пасажыра. Не, вадзіцель сядзіць; убачыў яго, калі пад'ехаў упрытык, пачаў тармазіць, — малады, бялявы хлапец, з выгляду — сама наўнасць, юнацтва.

«І такія — ужо бандыты?»

Спыніўся ў прыцірку, на адлегасці працягнутаі рукі. І тут жа пачуў голас Арыядны:

— Тата! Татачка!

Убачыў яе на заднім сядзенні побач з бамбізам з бандыцкай мордай, які спалохаў.

Працягнуў шафёру не дыпламат — папку, у якой ляжалі зялёныя — пяць банкаўскіх пачак па дзесяць тысяч. Вадзіцель расшпілю папку, заглянуў, перадаў бамбізу.

— Усё ў парадку, — сказаў той і выскачыў з машыны, выпусціў Арыядну. Тая стрымгадоў кінулася ў бацькаў «мерседэс».

Георгій Яўменавіч уміг уключыў перадачу, рвануў і за хвіліну набраў гранічную хуткасць. Ляцеў куляй, як баяўся, што бандыты гоняцца.

За спінай яго Арыядна гучна заплакала. Плач яе разануў сэрца.

— Яны здэкаваліся з цябе?

— Не. Не здэкаваліся.

Адлягло.

— А не здэкаваліся — дык няма чаго раўці! — сказаў сярдзіта.

— Няма чаго... Легка табе казаць.

— Мне легка. Мне ўсё легка. Легка пяцьдзесят тысяч выкінуць!

— Табе шкада грошай?

— Рыначка, дзіця мае, за цябе я жыцця не пашкадую.

— Дзякую, тата.

Толькі на развіццы пры выездзе на гродзенскую магістраль скінуў хуткасць — апамятаўся: пасля такога стрэсу — і цяпер рукі калоцяцца — нядоўга і да аварыі, сам можаш угробіць роднае дзіця. Па кальцавой ехаў з асцярожнасцю навічка.

Антаніна абняла дачку і голасна заплакала. І таксама спытала:

— Яны здэкаваліся з цябе, Арыначка?

— Калі вы хочаце спытаць, ці згвалцілі яны мяне, то кажу вам: не! Не! Не! — адказала Арыядна чамусьці раздражнёна, злосна.

Антаніна Прохараўна спалохана азірнула: ці не чуоць суседзі. Маці, якая па характары сваім не вызначалася асаблівай пяшчотнасцю, лашчыла «няшчасную палонніцу», як, можа, не лашчыла і ў маленстве... А бацька, які сапраўды-такі лашчыў любіміцу сваю, быў як ніколі стрыманы, бадай суровы і раздражнёны, што самога здзіўляла і засмучала. З-за чаго? З-за зялёных? Але хіба дзіця не даражэй?

— Дзе цябе ўзялі?

— Я перабегла праспект ад «Бязозкі» на пляцоўку каля Палаца спорту, дзе пакінула машыну, на праспекце нідзе ж і спыніцца нельга... Нарабілі забарон. Нідзе ў свеце няма. Паланезія! Яны падышлі, двое, адзін у форме. «Прайдзіце з намі». Я падумала, што перайшла там, дзе нельга. «Я заплачу штраф», — сказала я ім. Але яны сілком упіхнулі мяне ў сваю машыну...

— А твая машына? Там і засталася?

— Можа, стаіць?

— Можа, і стаіць, калі не прычапілі ёй пятае кола.

Галаван тут жа пазваніў у офіс Алене Іванаўне, каб знайшла Якава Кузьміча, шафера, і каб той паглядзеў, ці не стаіць каля Палаца спорту Арыядніна «таёта». Той праз паўгадзіны з'явіўся на дачу. Машына стаіць на месцы, двое сутак прастаяла, як пад аховай.

Георгій Яўменавіч палагаднеў: цэлая машына.

— Дзе ключ?

Ці забіралі рэкеціры ў яе ключ — Арыядна не помніла. Не да ключа было. Долары, пяцьдзесят было, з сумачкі вытраслі. Але пярсцёнкі і завушніц залатых не зачапілі. Ухмыльнулася дзіўна:

— Культурныя. Хацелі, каб я засталася прыгожая.

Бацьку не спадабалася, што яна пасля такога стрэсу здольная жартаваць.

— Ты яшчэ смяешся?

— А я і там не плакала. Яны перада мной на пальчыках хадзілі.

— Дзе яны цябе трымалі?

— Не разбрала я, які мікрараён. Сёння яны мне завязалі вочы і вывелі пад цёмнай вуаллю, толькі на шашы развязалі.

Галаван паехаў на гарадскую кватэру шукаць запасныя ключы. Знайшоў у сейфе. Прыгнаў «таёту» на дачу. Але настрой не ўзнімаўся, раздражнёнасць не праходзіла. Гэта трывожыла. Арыядне сярдзіта сказаў:

— Каб адсюль — ні кроку! За плот носа не высоўвай. Уся твая дарога — ад катэджа да лазні, да басейна.

— Замуруй мяне.

— І замурую!

Праз тры дні пачаў «замураўваць». Нічога нават жонцы не сказаў, а да дачы пачалі прыходзіць грузавікі з цэглай — адзін за адным. За дзень навезлі гару цэглы. У двор. На вуліцу. Суседзі ледзь праязджалі. Чартыхаліся, пракліналі «праклятага капіталіста», здзіўляючыся: што яшчэ ён намерыўся будаваць?

А праз дзень з'явілася брыгада муляроў — чалавек дванаццаць, пайшлі машыны з растворам. І вакол дваінога ўчастка Галаванавага

катэджа і лазні пачалі ўзводзіць высачэзны — на два метры, калі не вышэй, — цагляны плот.

Бліжэйшы сусед Іпаліт Пятровіч — кладку пачалі ад яго ўчастка — быў не проста здзіўлены — ашаломлены.

— Глянё, Міла, глянё! Што яны робяць? Навошта яму такі плот? Ад каго ён адгароджваецца? Ад людзей? Ад сонца? Божа мой! Я замок не маю за што купіць, а ён — столькі цэглы!.. На вялікі дом хапіла б! А ты кажаш: не знаеш, што такое рынак. Гэта калі ўсюды будуць такія агароджы.

— Ад каго?

— Ад нас з табой. Ад нас!

— Я пайду ў іх красці?

— А хто цябе ведае! Чэрня злая. А мы з табою чэрня. Якую п'есу я напішу! Дарэмна ты адмовілася ад яго мільёнаў.

— Ты ж дзякаваў мне.

— Я дзякую... я дзякаваў, што ты такая... Міла! Ты высокая! А я... я нізкі. Але чорт з ім, няхай быў бы нізкі, уніжаны, ушчэмлены, залежны... раб не божы, раб зямны... абы была б пастаноўка. Можна, гэта мая апошняя песня. Курлыкнуў бы і заняў бы сваё месца ў жураўліным кліне... Але не... тое, пустое, месца не для мяне! Для Расула, для Івана ці Васіля...

— Любы мой стары дуралей! У кожнага — сваё месца. Богам назначанае. І нікто яго не можа заняць. А плот... плот такі мне падабаецца.

— Падабаецца?

— Прызнаюся, мне брыдка глядзець праз буйныя ячэйкі сеткі на іх жыццё. А так я не буду іх бачыць...

Я не хачу іх бачыць! І не хачу, каб яны глядзелі на мяне. Гэтая Антаніна, як стане каля сеткі, гадзіну можа мянташыць. Працаваць не дае. А мне трэба закатаць вунь колькі банак. Я любіла шумных іудзеяў Левіных, хоць Давід быў хітруган. І не люблю ціхіх хрысціян Галаванаў, у Антаніны ў спальні іконы вісяць. Няхай даруе мне Усявышні парушэнне завета. Не ворагі яны мне, але і сястрой іх я не жадаю быць.

— Мудрая ты ў мяне.

— Якая там мудрасць у старой бабы! Я злая. Сёння натрапала ручніком Косцю. Нядобра. Хлопцу шаснаццаць гадоў.

— Уяўляю, як ён плакаў.

— Рагатаў, паганец. Але пагразіў, што больш на дачу не прыедзе. І я перажываю. Яны і так рэдка пачалі ездзіць, дарослыя ўнукі.

— Табе мала малых?

— Мне трэба ўсе.

— Чаго захацела! Не прагнічай. Дык, кажаш, плот табе падабаецца? Цікава, што скажа філосаф?

— Не ўхваліць.

— Ды пэўна ж. Ты здзіўляешся межам у грамадстве. Мяжа раздзяліла сям'ю.

— Антаніна перажывае.

— За каго?

— За сына, канечне. Яны падзялілі сваю любоў незвычайна: бацька аддае яе дачцэ, маці — сыну.

Галаван не сказаў сваім — навошта цэгла. А калі муляры пачалі рабіць агароджу, Арыядна ўвечары непрыстойна рагатала бацьку ў твар:

— Гэта ты вырашыў такім чынам замураваць нас з маці?

— І замурую, — змрочна адказаў ён.

— Маці не пералезе. А мне — раз плюнуць. Мне праз паўмесяца на заняткі.

— Сама машыну не павядзеш. Будзеш ездзіць з Якавам.

— О Божа! Гэта ж здзек. Хаця б маладзейшы. Трухлявы пень. Ад яго пласенню цягне.

Шафёр Якаў — стары, поўны чалавек з адышкай, пенсійнага ўзросту. Але Галаван не памяняў бы яго на якога маладога. Класны вадзіцель, механік. Да педантычнасці акуратны чалавек, паслухмяны. Безадказны. Трэба працаваць уначы, у выхадны — калі ласка. Хоць гаспадар не перагружаў яго, бо сам вадзіў машыну. На дачу, дзе машына начавала, Якаў не ездзіў на аўтобусе, чакаў гаспадара ў офісе.

Да здарэння з Арыяднай Георгій Яўменавіч толькі сам меў дазвол мець зброю. Пасля выпадку, не сказаўшы міліцыі пра выкраданне дачкі, з дапамогай Круглінскага, якога падкорміваў, аформіў, па кантракце, Якава сваім целаахоўнікам і атрымаў «вальтэр» і яму. І памяняў абавязкі: вазіць Арыядну і берагчы як зрэнку вока.

Маці не казала, што часам Арыша знікае на дзве-тры гадзіны, гуляе па лесе, нягледзячы на строгаю забарону бацькі.

Падгледзела, што Арыша сустракаецца са сваім каштанавым. Дачцэ слова не сказала. «А калі гэта каханне?» Да кахання мела павагу. І ўвогуле маці лічыла, што замыканнем дзяўчыну не ўсцеражэш, не дзіця малое.

Георгій Яўменавіч, атрымліваючы ўвечары справаздачу, чым займалася на працягу дня пустэльніца, заставаўся задаволены, што яго непаседа, упартая каза зрабілася такой паслухмянай, такой цацай.

6

Арыядна, хоць і стогнучы раніцою, аднак акуратна ездзіла на заняткі ў свой лінгвістычны ўніверсітэт, дзе вучылася на факультэце французскай мовы.

Якаў скардзіўся Галавану:

— Ох, і работку вы мне далі. Паўдня млею ля ўніверсітэта. Сумота.

— Затое ў касцях не ламота. Спіш, дзед? А спаць табе нельга. Ты — целаахоўнік.

— Хто ўсцеражэ такое цела? Ад яго жарам пыхкае.

— Ты глядзі! Нават ты ўчуяў жар. А хочаш, каб я прыставіў да яе маладзейшага.

Арыядна ў сваю чаргу абуралася:

— Ну і цэрбера ты мне даў. Такія лысыя еўнухі гарэмы сцерагалі. У магазін не дае зайсці.

— А што табе трэба ў магазінах? Чаго табе не хапае?

— Я жанчына. І ў мяне цікаўнасць. Прынцэсы ходзяць па магазінах.

— Я цябе сам буду суправаджаць у магазіны, мая прынцэса. Ты ва ўласны зазірні. Гаспадыня!

— Ты думаеш, увесь крымінал толькі і заняты тым, як бы ўкрасці тваю дачку?

— Я магу ўсім рызыкаваць. Толькі не табой. Хопіць з мяне аднае кражы. Я жыць хачу.

— Мама не баіцца.

— Баюся. Але чалавека можна схаваць толькі ў турме. А на волі ён — птушка.

Арыядна смяялася і абдымала маці.

— Чуў, татунь? Птушка! Я хачу быць птушкай!

І птушку ўкралі зноў.

Позна яна не вярталася з ўніверсітэта. Звечарэла. Раней вярнуўся сам Галаван. Вельмі ўстрывожыўся, што дачкі няма. Не адказваў тэлефон у машыне. Страх перарастаў у паніку.

Якаў прыехаў. Адзін. Без Арыядны.

Георгій Яўменавіч кінуўся да машыны на вуліцу. Ледзьве не схапіў старога шафёра за грудкі:

— Дзе Рына?

Стары абліваўся потам:

— Яна патрабавала спыніцца ля магазіна «Гандлёвы дом», што на Нямізе. Купіць трэба... Не помню ўжо што. Галава, як чыгун. Распухла. Я яе чакаў да закрыцця магазіна. Пяць разоў хадзіў у той магазін... шукаў...

Галаван застагнаў і груба вылаяўся.

— Целаахоўнік, такую тваю! Не з'явіцца Арыядна — заўтра атрымаеш разлік.

— Ды няхай яна спрахне, работа такая! Не хачу я мільёнаў вашых. Вахцёрам пайду на трыста тысяч.

Арыядна не з'явілася.

Маці — во характар! Георгій кіпеў — храпла на дыване. А ён і вачэй не звёў. Да поўначы сустракаў кожны аўтобус. Пасля хадзіў па плітах двара і скуголіў разам з Барсам. Смяртэльна палохала, што і аўчарка скуголіла, як прадчувала бяду, і гэтым наганяла страх. Думкі, адна страшнейшая за другую, вірыліся ў галаве. Адганяў іх. Хрысціўся, як ад нячыстай сілы. Нічога не памагала.

А назаўтра ў офісе атрымаў такое пісьмо, што і першы раз, з той толькі розніцай, што сума выкупу падвоілася — сто тысяч долараў!

«Во бандыты, дык бандыты! Такім уступі адзін раз, дык яны цябе па свеце пусцяць. Ну, не! Я да вас дабюруся!»

І Галаван больш не рабіў тайны са сваёй бяды. Абвясціў у фірме. Пазваніў пракурору. Паехаў да міністра, расказаў усю гісторыю, атрымаў папрок, што паддаўся шантажу першы раз. З ксеракопіямі пісьма (арыгінал пракурор пакінуў у сябе) заехаў у гарадскі аддзел МУС. Начальнік пазваніў міністру. Яго прыняў міністр. Тут жа ў прысутнасці няшчаснага бацькі падняў на ногі ўсе службы крымінальнага вышуку. Галаван падключыў свайго дэтэктыва, а той — усё агенцтва. Трохі супакоіўся: такія сілы ўзняліся, найлепшыя спецыялісты, знаўцы сваёй справы! Але ў канцы таго ж дня атрымаў званок — знаёмы голас, той, што дамаўляўся аб умовах абмену Арыядны на доллары. Але цяпер ён сказаў коротка і ўзлавана:

— З агнём іграеш, папенька. Пашкадуеш.

Тады яго зноў апанаваў страх. Выходзіць, гаўно і міліцыя, і пракуратура, і ўсе дэтэктывы разам узятыя. Падобна, што мафія атрымоўвае звесткі пра ўсе іх дзеянні. Усе павязаны, усе куплены! Не дзяржава — бардак! Але адступаць не было куды. Упершыню спалохаўся за ўласнае жыццё. Добра, што да раніцы астыў і не зволіў Якава. Ездзіў з ім, абодва ўзброеныя. Як на вайне.

А на трэці дзень яму ў офіс з плачам пазваніла Антаніна. Толькі што на дачу хлапчына, школьнік, прынёс ліст — ад Арыядны, яе почырк.

«Мамачка, татачка! Ратуйце мяне. Ратуйце! Яны рыхтуюць мне харакіры, калі не атрымаюць выкуп».

Георгій Яўменавіч здаўся. Зацятасць: «Я вас злаўлю, бандзюгі!» — знікла. З кім зловіш? З нашай міліцыяй? Знайшоў абарону!

Цяпер ён гатовы аддаць сто тысяч. Але з кім весці перамовы? Дзе каго знайсці?

Тры дні сядзеў каля тэлефона. Справамі займаўся, безумоўна, механічна — сказаў, падпісаў, і хутчэй пакіньце мяне, мне не да вас, не да калонак, не да гарадка, спіртаўстановак, не да магазінаў запчастак і мэблі. На дачы загадаў Антаніне не адыходзіць ад тэлефона. Між іншым, жонка страціла той спакой, які мела ў першую кражу і які здзіўляў і абураў яго. Цяпер яна слепа ад слёз і ўмольна прасіла:

— Жора, ратуй яе, ратуй нашу Арышку.

— Ды я на ўсё гатовы. На разарэнне фірмы. Але як выйсці на іх? Як? Сядзі каля тэлефона. Я буду сядзець у офісе. Адгукнуцца. Павінны адгукнуцца.

— Калі? Калі Арышы не будзе жывой?

— Ды не нагнятай ты трагедыю! Не нагнятай!

— Я — маці.

— А я — бацька. Ты знаеш, як я люблю яе! Дай мне любы адрас. Дай. І я апошнюю сарочку аддам.

На чацвёрты дзень угледзеўся ва ўмывальніку ў люстра і са здзіўленнем і страхам убачыў, што пасівела ўся галава, раней толькі на скронях было серабро, а цяпер — увесь белы. Алена Іванаўна глядзела на яго спалоханымі вачыма. Іншыя супрацоўнікі, партнёры-фірмачы са спачуваннем.

Іх нямала прыезджала па сутнасці па дробязях, па тэлефоне можна вырашыць, разумеў: хочучь паглядзець на Галавана, які так высока сігануў, — хто са спачуваннем, хто са злараднасцю. Ды яго не кранала ні шчырае спачуванне, ні стоеная злараднасць. Што людзі злыя — гэта ён ведаў даўно і радаваўся, што ён не злы, што ён добры і яго блізкія добрыя, акрамя хіба старой цешчы ды Віталія. Разумеў усе прычыны і формы нянавісці. Адно нянавісць сам не перажыў — класавую. Адкуль яна ў сына? Чаму ён гэтак не любіць іх, новых? Крадзеж Арыядны як бы апраўдваў Віталія. Вось гэта ён ненавідзіць — калі за грошы ідуць на любое злачынства. Такое грамадства асуджана.

На пяты дзень зноў жа на дачу другі хлопчык прынёс пісьмо. Почырк Арыядны, але літары крывыя, размазанія — слязамі, пэўна. Без звароту «мама, тата».

«Яны абвясцілі мне прыговор — за тое, што паднялі ўсю міліцыю. Ежце свае грошы... Радуйцеся! А я іду на эшафот, як Жанна д'Арк. Выбачай мне, Божа праведны. Паміраю бязгрэшная, за грахі бацькоў маіх».

Калі Георгій Яўменавіч прыляцеў на дачу, Антаніна ляжала амаль непрытомная. Над ёй клапацілася суседка Меліціна Фадзееўна.

Антаніна прашаптала:

— Татунь, няма нашай Арышачкі. Няма. — І страціла прытомнасць. Меліціна пырскала на яе вадой.

Гадзіну не едзе «хуткая». Раённая. Галаван пазваніў туды. Лаяў іх мацюкамі. Паслаў Якава па сямейнага ўрача.

Гэтак жа, не выбіраючы слоў, лаяў начальніка гарадской міліцыі:

— Вам свіней пасвіць нельга даручыць, не тое, што лавіць забойцаў. Што вы зрабілі за пяць дзён? Дзе ваш след, пра які вы казалі на другі дзень? Засыпаны хабарамі?

Антаніна апрытомнела і папрасіла слабым голасам:

— Жора, не крычы так. Спаліш сваё сэрца, а яно цяпер у нас на дваіх, тваё... Майго няма, мае згарэла.

Пачула яго голас з другога паверха, хоць ляжала на першым у пакойчыку для служанкі, пакуль той не было — яна не хацела чужога чалавека ў доме — аблюбавала гэты зацямнёны пакойчык і рэдка паднімалася ў шыкоўную спальню на другім паверсе.

Жыццё страціла сэнс.

Засталася няскончанай агароджа: не аплаціў за цэглу, якой не хапіла. Плот быў узведзены ад суседзяў, і ззяў шырокі пралом ад лесу, а сетку знялі: гуляй, каму не лень, аглядай буржуйскія апартаменты. Ад вулачкі сцяну змуравалі, але не начапілі вароты, веснічкі. Злавесна глядзелі праёмы, што вочы цыклопа, суседзі здзіўляліся.

Галаван бяздумна глядзеў на гэтыя праломы, якія ззялі, што рана ў яго сэрцы. Горкім крывым смехам пасміхаўся са свайго глупства: высокім плотам хацеў адгарадзіць крывінку сваю ад шалёнага свету, ад злых ненажэрных людзей, што маглі з-за яго ж грошай забіць яго роднае дзіця.

Ездзіў у офіс. Але нічым па сутнасці не займаўся — нічога не цікавіла. Супрацоўнікі карысталіся гэтым: падсоўвалі на подпіс сумніцельныя паперы, цягнулі, што маглі. Алена Іванаўна ўбачыла гэтую тэндэнцыю «верных памочнікаў» — хапай, пакуль гаспадар у трансэ, — і папрасіла Георгія Яўменавіча раней, чым падпісаць які дакумент, паказаць ёй. Не віцэ-прэзідэнт фірмы, а яна, сакратарка, узяла вялікую гаспадарку ў свае рукі.

Антаніна сапраўды слепа, хадзіла бяспмятная, натыкалася на ўсё. Плакала:

— Хоць бы прах Арышаччын знайшлі. Пахавалі б па-хрысціянску. Адпелі б. Памаліліся б. На душы лягчэй стала б, можа.

Газеты распісалі факт кражы дачкі буйнога прадпрымальніка з неверагоднымі домысламі.

Галаван зразумеў, што органы адкрылі карты сваёй бяздарнай працы. Паехаў да галоўнага следчага пракуратуры Валодзкі. Меў намер выказаць яму ўсю жорсткую праўду аб усіх шэрлак-холмсах і пуаро. Ды той абяззброіў яго нечаканым паведамленнем:

— У нас з'явілася надзея, што трагедыі не адбылося. Знік Гольбах, якога яна, ваша дачка, самі вы казалі, прадстаўляла як жаніха. Нікому не перадаў свайго агенцтва, кватэры... Кватэру ён, праўда, арандаваў. Чаму знік? Куды? Во загадка, якую мы павінны разгадаць. І гэта можа даць нам арыядніну ніць, якая паможа выйсці з лабірынта. Не Тэсею. Нам!

Георгія Яўменавіча скаланула ажно. Сапраўды бліснуў агенчык надзеі. Цьмяны. Але ж... Як гэта ён забыўся на такую постаць? У першую кражу паехаў да яго... Не, не забыўся. Расказаў следчым пра ўсіх яе знаёмых і пра яго, каго Рыначка назвала жаніхом, асабліва падрабязна. Успомніў, што ў дзень знікнення Арыядны Фелікс званіў на дачу, гаварыў з Антанінай, распытваў, як Арыша вучыцца, маці ж тады не паверыла, што нават пры целаахоўніку строгім яны не сустракаюцца ці хоць бы не празвоньваюцца.

Надзея ўзбадзёрыла Галавана, ва ўсялякім разе, вывела з трансу, вярнула актыўнасць. І першае, чаго захацелася, — пагаварыць з кім-небудзь блізкім. З жонкай гаворыць штодня, але Антаніна больш плача. А каб з кім цвярозым, разважлівым, але шчырым, каму ўсё можна даверыць. Хоць што таіць? Газеты распісалі. Але распыты іншых, размовы з блізкімі і далёкімі знаёмымі — усё гэта не тое. Трэба душэўны сябра. А такі сябра, са студэнцкіх гадоў, адзін — Вася Навагодаў. Пасля такой трагедыі не будзе ён злаваць за недарэчны жарт. На каго злаваць? На Рыначку, якой, можа?..

Баяўся нават падумаць, што дачкі няма, злаваў на жонку, што тая хоча наладзіць адпяванне.

Балюча кранула ўжо тое, што, пасля даклада сакратаркі Навагодаў прымусіў яго чакаць у прыёмнай, нядоўга, мінут пяць, у яго сапраўды былі людзі — начальнікі дыстанцый. Але ж раней Вася выбягаў насустрач. А цяпер, калі ён прыйшоў з такім горам... Не пазваніў жа, не паспачуваў.

Яшчэ больш абразіла, што Васіль не ўзняўся насустрач. Працягнуў, жардзіна, руку, як семафор, праз стол. І апусціў вочы.

— Чуў пра мае гора?

— Чытаў. Спачуваю.

— Спачуваю... Два тыдні прайшло. І ты не мог пазваніць хаця б! Вася! Нам лягчэй было б.

— Я ў камандзіроўцы быў. У Польшчы.

Галаван пачаў расказваць усю сумную гісторыю. Першую кражу. Выкуп. Другую кражу. Абураўся следствам.

Навагодаў слухаў моўчкі, разглядваючы свае пальцы з бруднаватымі пазногцямі — працаўнік, усё ўмее рабіць сам, сталярнічаць, слясарыць.

Калі сказаў пра Гольбаха, Васіль адгукнуўся:

— Мне гэты тып не спадабаўся. У яго выгляд міжнароднага авантурыста. Але ўцячы ён мог з боязі.

Супакоў называецца. Ударыў у самае балючае месца. Гольбах усё яшчэ свяціў агеньчыкам надзеі. Не, бадай патухаў ужо, і характарыстыка, якую даў яму чыгуначнік, бадай зусім патушыла яго агеньчык.

Не хацелася выкладаць іншыя дэталі свайго гора. Навагодаў не быў маўчуном, любіў паразважаць на любую тэму, яго яшчэ ў інстытуце называлі Цыцэронам. А тут — ні разгорнутага спачування, ні развагі наконт новай формы бандытызму, ні асуджэння правахоўных органаў.

— Што ты скажаш, Вася?

— Што я, брат, скажу? Спачуваю. Передай мае спачуванне Тоні.

— І ўсё?

— А што яшчэ, Жора? Тут слоў не знойдзеш. Ды і навошта яны табе, словы?

— Твая праўда: словамі не паможаш...

— А чым яшчэ я магу памагчы?

— Я не па дапамогу прыйшоў.

— Я разумею...

Але што ўразіла — што лепшы сябра як бы баяўся глядзець у вочы яму. Чаму? Усё яшчэ злуе? Нас лічыць бандытамі? За жарт? Рукі на развітанне Навагодаў не працягнуў. А Галаван пабаяўся, што, утароплены ў стол, «сябра» не ўбачыў яго працягнутай рукі.

— Бывай.

— Бывай, Жора.

Выйшаў з глыбокай абразай, яшчэ адной ранай у сэрцы, якое сцякала крывёю.

Мацюкнуў сябра на ганку ўпраўлення. Але прыкусіў язык, успомніў, што Антаніна прасіла яго нікому не рабіць і не жадаць зла. «Але ж гад гэты яўна злараднічае. Не, не за жарт ён помсціць. За грошы. Лічыць, што я недадаў яму за тую салярку. Хапуга! Сядзеў у цёплым кабінэце, а я наліваў тую салярку... Краў... Бог карае мяне... Ехаў да

Латвіі ў цяплушцы. Калаціўся, калі вёз назад чамадан грошай. Але пра што я думаю? Пра што я думаю? Бог з ім, з Васілём. Зла яму я не жадаю. Калі ён злараднічае — яму ж будзе горш. Бог не даруе...»

Усё жыццё быў атэістам, бадай перакананым.

Але разам са зменай ладу, узбагачэннем пачаў, як і многія іншыя — былыя члены Палітбюро! — верыць, што ёсць сіла вышэйшая, якая вызначае лёсы чалавечыя, адных узносіць, іншых — карае. Яго ўзнясла. Але пакарала за што? За які грэх?

Часам яму хацелася паслаць гэтай сіле праклёны, але баяўся. Раней не маліўся. Цяпер пачаў маліцца — разам з Антанінай. Але маці ўжо моліцца за ўпакой. Ён не мог адпяваць Рыначку. Ён спадзяваўся. Штодня званіў следчаму: ці не знайшлі слядоў Гольбаха? Не. Як у ваду кануў. Што яны знойдуць, галавацяпы? Яны ўласных слядоў не бачаць. Не лічыў за грэх абсыпаць праваахоўнікаў тымі словамі, якія ўжываў хіба яго дзед, мацюжнік на ўсё сяло.

7

На саракавы дзень пасля атрымання Арыяднінага ліста — гэты дзень лічыла апошнім у яе жыцці — Антаніна Прохараўна вырашыла загазаць паніхіду са свяшчэннікам, памінкі з запрашэннем блізкіх, суседзяў.

Георгій Яўменавіч не пярэчыў, агушаны горам, ён згаджаўся на любыя акцыі ў імя памяці дачкі. Ды і рэлігійныя перакананні яго набылі іншы сэнс, не паказны — як усё, так і я, а сапраўды духоўны. Маліўся разам з жонкай, заходзіў у царкву. Праўда, часам пад чаркай (а да яе пачаў прыкладвацца часцей, чым калі) абураўся ўголас перад Антанінай: няма на ім такога грэху, за які трэба так жорстка караць.

— Несправядлівы ён, твой Бог. Як савецкі пракурор.

Антаніна хрысцілася, хрысціла яго.

— Не блюзнер, Жора. Пакайся. Бог чуе ўсё і пакарае.

— Якую кару ён мне выдумае? Жыцця пазбавіць? Дык я і не хачу жыць. Не хачу! Без Рыначкі, маёй крывіначкі...

Цяжкая размова ў Антаніны адбылася з сынам. Віталій паранейшаму не хацеў верыць, што сястру забілі. Не, спачатку, можа, і паверыў, бо плакаў, пакуль не пачуў, што знік Фелікс, жаніх яе. Тады сказаў жорстка, узлавана:

— Ды не адпявайце вы яе! Жывая ваша вяртуха. Калі і гэты донжуан знік, то гуляюць яны разам па прасторах былой нашай Радзімы. Вы што, не знаеце сваю Арышку? Ды яна ў маленстве была авантурысткай. Не помніце, як яна дапякала мне? Піскалё, на сем гадоў маладзейшая, а кожны дзень — новыя каверзы. То сырой

бульбы ў ранец паложыць, то ў чаравікі напісяе... З кульгавасці маёй здзекавалася. Я плакаў ад яе...

— Успомніў крыўды... дзіцячыя гарэзы.

— Я ніколі не крыўдаваў. Так, злаваўся. Я любіў яе, гарэзу. Маці падчас размовы цешыла і супакойвала Віталева ўпэўненасць, што сястра жывая, здаровая. Але ненадоўга. З горыччу ўспамінала, што сын жыве без Бога ў душы. І калі ён адмовіўся прыехаць на саракавіны, са злосцю і болем упікнула:

— Бязбожнік ты! Бальшавік!

У сумны дзень саракавін раніцою за снаданнем Антаніна сказала мужу:

— А я сніла Арышку. Дзіўны сон. Быццам возера ці вялікі-вялікі басейн. І ў ім Арыша... Плавае хутка-хутка, што рыбка. Нырае, вынырвае. Чаму яна так? — падумала я. А потым убачыла: за ёй гоніцца акула. Не, не акула. Чалавек, даўжэзны такі, можа, на пяць метраў. Калі ён вынырваў, я пазнала: Васіль.

— Навагодаў? — шэптам спытаў муж.

— Ён.

— Дагнаў?

— Не знаю. Я хацела кінуцца на дапамогу. А на мне — кажух. І я ніяк не магу яго скінуць. І я прачнулася.

Георгій Яўменавіч збялеў.

— Што з табой, Жора?

— І я бачыў сон. І я... Рыначку і яго. Я прывёз выкуп. Спыніў машыну ў прыцірку да іх машыны. Але гэта была не легкая. Самазвал. І ў кузаве — Рыначка і ён, Васіль. Яна рвецца скачыць, крычыць: «Татунь», а ён трымае яе, ненатуральна заламаўшы рукі за спіну, як выкруціўшы іх з плячэй...

Цяпер ужо Антаніна спалатнела, сцялася, перакуліла кубак з чаем.

— Жора, што ж гэта такое? Чаму такія сны? У адну ноч!

Георгій Яўменавіч узяў вочы ў столь:

— Ён паказвае... хто вінаваты. Дружбачок мой заўсёды быў лапомны. Яшчэ ў інстытуце нікому не дараваў крыўды, нават дробязнай. Ён лічыў, што я недадаў яму за салярку... А як раз'юшыўся на Рыначку за яе жарт. Хто дабрэйшы пасмяўся б. Ахрысціўся ў чыстай вадзе... Як ён назваў нас... усіх «Бандыты». Гэта мы з табой бандыты? Я табе не раскажаў... ён у вочы мне баяўся зірнуць, калі я наведаўся да яго...

Антаніна заціснула вушы далонямі:

— Жорачка! Не трэба! Не думай так... што ён. Не! Не! Не!

Галаван сам схамянуўся і спалохаўся. Якая бязглуздзіца можа прыйсці ў хворую галаву! Гэта ўжо немаведама што — падумаць на Васіля, што ён мог пайсці на такое злачынства. Ён жа сам бацька трох дачок. Унукаў плойма. Талстоўцам Васіль не быў, другую шчаку не падстаўляў — гэта так, тых, хто яго абражаў, ашукваў, адсякаў рашуча, але ў тым жа інстытуце, нават пад чаркай, ні на каго руку не ўзняў. І наконт «салярных грошай» аднойчы толькі сказаў намёкам і як бы ў жарт. Самога яго, Галавана, грызла сумленне, і ён у хвіліны душэўнай спагады часам думаў, як бы, не выдаючы сябе, не ўнізіўшы, не закрануўшы Васілёў гонар, кампенсаваць яму недададзенае тады, пры першай камерцыі. Пры цяперашнім яго, Галавана, абароце і накапленнях тая сума, хоць і была яшчэ ў паўнацэнных рублях, — дробязь. Мог узяць з уласнага рахунку, не з фірмы, без узгаднення з Антанінай, не толькі з саветам акцыянераў. Між іншым, Антаніна ніколі і не цікавілася, колькі ў мужа грошай на рахунках, рублёвых, валютных, у розных банках; яна ўмела лічыць і, па старой звычцы, эканоміць тыя грошы, якія былі ў доме, у яе касе.

Віталій на памінкі прыехаў засяроджаны, маўклівы. Адно сказаў:

— Нядобра гэта... памінкі па жывой.

— Віця! Што ты кажаш? Няма Арышкі нашай, няма, — Антаніна залілася слязьмі. Збянтэжаны, вінаваты, філосаф, які ўмеў усё даказаць, не ведаў, як, чым супакоіць маці. Стаяў побач, прасіў, як малы:

— Не трэба, мама.

— Бог карае нас. А ты не верыш.

— Я нічога не кажу супраць Бога. Я чытаю студентам гісторыю хрысціянства, і мае лекцыі любяць. Я глыбока вывучаю прадмет. Біблія — гэта найвышэйшая філасофская мудрасць. Мы — невукі... Маці кранулі сынавы словы пра Біблію, раней пра рэлігію ён адзываўся саркастычна.

Антаніна зрабіла выснову:

— Усе мы вернемся да Бога.

— Вернемся.

Не лічыў так, але суцешыў маці. Сам лічыў, што паглыбленае вывучэнне Бібліі і гісторыі хрысціянства ўзбагацілі яго, але да веры не далучылі, веды не даюць веры, — канстатаваў ён з жалем, бо лічыў: з верай, з любой верай менш было б сумненняў, а менш сумненняў — лягчэй жыць.

Ён не верыў у смерць Арыядны, але знікненне сястры перажываў пакутліва, як яшчэ адно сведчанне крушэння ладу, маралі. Бацька, перадаючы яму трагічную звестку, схпіўся за галаву:

— Што гэта робіцца, сын?

Ён адказаў жорстка — не для такога моманту:

— Вы ж хацелі такога жыцця. І радуйся яму. Яшчэ не такія плады пажняце.

Пасля шкадаваў, што так сказаў: у яго гэта нярэдка здаралася: выдасць суровую праўду, а пасля перажывае. Згаджаўся, што ў яго комплекс — ад інваліднасці. Але ў яго была добрая душа, мяккая, сентыментальная: плакаў, чытаючы раманы, гледзячы трагічныя фільмы.

Маці ў той дзень зусім аслабла, і Віталій пачаў памагаць збіраць на стол Меліціне і яшчэ дзвюм дачным суседкам. Рабіў і абураўся — багадцем прадуктаў. У старажытнасці памінкі былі посныя. А цяпер — вяселле. Хоць урэшце: а куды буржую дзець грошы? Бацька пакрыўдзіўся, калі ён неяк сур'ёзна, не ў жарт, назваў яго буржуем. Увогуле словы «буржуй», «буржуазія», «капіталізм» хітра абыходзіць уся дэмакратычная прэса. Ён, Віталій Галаван, пісаў пра гэта і — дзіўна! — апаненты, якія, што шакалы, накідваліся на кожны яго артыкул, на гэты раз змаўчалі: табу на тэрміны.

Георгій Яўменавіч званіў айцу Яўлампію, прасіў яго адслужыць паніхіду. Але той, спаслаўшыся на занятасць, прыслаў свайго памочніка — маладога свяшчэнніка, толькі з семінарыі, айца Іаана. І чамусьці не прасвяціў нявопытнага служку: не хапіла часу ці знарок — няхай сам разбярэцца.

Малады поп, уведаўшы сітуацыю, што нябожчыца блізкімі не пахаваная і невядома, дзе пра яе і калі адалілася душа ад цела, ды і ці адалілася ўвогуле (а калі дзяўчына жывая?), вельмі збянтэжыўся. Такого выпадку і ў семінарыі не разбіралі.

Пачаў званіць у епархію, кансультавацца і, падобна, там вопытных служак божых збянтэжыў, бо перамовы былі доўгімі, з перапынкам, вельмі можа быць, што нехта хадзіў раіцца да епіскапа ці вікарыя, а то і да самога мітрапаліта.

З усіх прысутных адзін Віталій разумеў: свяшчэннік пачаў не з адходнай, не з паніхіды, а чамусьці з канона радзіцельскай усяленскай суботы — з упамінання «всех усопших от начала мира», «воспел Спасителя и Господа».

— Спаситель! Ты, испувивший людей Своей кровию, избавивший нас Своей смертию от горькой смерти и воскресением Своим дарующий нам жизнь Вечную, — упокой, Господи, всех усопших в благочестии, где бы кто ни окончил жизнь: в пустыне или городиx, в море или на суше... и удостой их Небесного Твоего Царствия...

Айцец Іаан, пэўна ж, здагадваўся аб дасведчанасці маладога кульгавага чалавека ці, можа, ад кагосьці пачуў пра яго бязбожнасць, таму, чытаючы малітвы, не зводзіў з яго вачэй.

— Плачу и рыдаю, когда размышляю о смерти и вижу, как в гробах лежит созданная по образу Божию наша красота — безобразная, бессловная, не имеющая уже вида...

Пры гэтых словах Антаніна Прохараўна зарыдала. Святар як бы спахапіўся: успомніў, мабыць, што нельга вось так — як бы безьменна. І вярнуўся да канона паніхіды:

— Помолимся Господу об оставлении согрешений скончавшейся, да незабвенна будет память о ней.

Помолимся Господу о упокоении, мире и доброй памяти всегда незабвенной рабы Божия Ариадны.

Помолимся Господу, чтобы Он простил ее всякое согрешение, намеренное и ненамеренное...

Помолимся Господу, чтобы скончавшаяся была избавлена от всякого мучения, скорби и душевных страданий и была вселена там, где все исполнено света Лица Божия.

Маці стала блага. Яе пасадзілі ў крэсла, напайлі вадой. Гэта на колькі хвілін перапыніла малітвы свяшчэнніка. Але, счакаўшы, ён пачаў далей. Віталій адчуваў, што поп парушае паслядоўнасць. Але ён, мабыць, упершыню самастойна чыніў такое богаслужэнне і яўна дэманстраваў, як многа ён ведае. Праўда, амаль усіх здзіўляла, што Іаан амаль не заглядваў у кнігу — усё па памяці, не кожны сталы служка столькі помніць. І, бадай, імправізаваў. Не царкоўнай мовай — з беларускім вымаўленнем расказваў, што трыццаць дзён душа носіцца па месцах пакут, па ўсіх аддзяленнях пекла. Бачыць грэшнікаў і трапечы, каб і самой не трапіць у пекла. У саракавы дзень яна зноў узносіцца на пакланенне Госпаду Богу. І Вышэйшы Суддзя вызначае месца яе ў замагільным жыцці па справах яе зямных.

Антаніна Прохараўна млела: грэшная Арыша была, з Феліксам гэтым грашыла да шлюбу.

— Помолимся, чтобы Господь Бог наш упокоил душу ее в месте светлом, радостном, мирном, там, где праведники пребывают.

Здаецца, кропка. Не. Успомніў нядаўні семінарыст апостала Паўла:

— Есть тела небесные и тела земные: иная слава небесных, иная земных; иная слава Солнца, иная слава Луны, иная звезд, и звезда от звезды разнится в славе. Так и при воскресении мертвых: сеется в тлении, восстает в нетлении; сеется в уничтожении, восстает в славе, сеется в немощи, восстает в силе...

«А гэта філасофія навошта? — падумаў Віталій. — Хопіць мучыць маці. Пачакай, я цябе здзіўлю, начотчык».

За абедам многа пілі. Нават старыя жанчыны — маці і Меліціна Фадзееўна першыя тры чаркі выпілі. Віталій таксама піў, але ўдзівіў суседа свайго начальніка міліцыі Казіміра Круглянскага заявай:

— Я не п'ю за ўпакой сястры маёй, за светлую памяць яе. Я п'ю за яе здароўе. Я не веру ў яе смерць.

Круглінскі бадай узрадаваўся: пэўнае апраўданне міліцыі, якая нават магілы, астанкаў не знайшла.

— А вы знаеце, я таксама не веру.

Іпаліт Пятровіч, хворы на страўнік, таксама перакуліў тры чаркі і раптам папрасіў слова:

— Я прачытаю вершы з паэмы Аляксея Талстога «Іаан Дамаскін». — Здзівіліся, бо акрамя папа і Віталія, ніхто не ведаў, хто такі Дамаскін. А паэму нават філосаф не чытаў.

Средь груди тлеющих костей
Кто царь? Кто раб? Судья иль воин?
Кто царства Божия достоин?
И кто — отверженный злодей?
О братья! Где серебро и золото?
Где сонмы многие рабов?
Среди неведомых гробов
Кто есть убогий, кто богатый?
Все — пепел, дым, и пыль, и прах.
Все призрак, тень и привиденье.
Лишь у тебя на Небесах,
Господь, и пристань, и спасенье!
Исчезнет все, что было плоть,
Величье наше будет тленье...
Прими усопшего, Господь,
В твои блаженные селенья!

Верш зрабіў надзвычайнае ўражанне.

Антаніна заплакала. І Георгій праслязіўся. І міліцыянер выціраў вочы.

Іпаліт Пятровіч знясілена апусціўся ў крэсла і выпіў свой бакал віна.

Дачнік Шырокаў сказаў толькі адно:

— М-м-да-а.

Пасля працяглай паўзы маўчання падняўся Віталій, хіснуўся ўбок:

— Я прадягну думку майго калегі багаслова і філосафа айца Іаана. Я нічога не скажу свайго, усё адтуль жа — з пасланьня апостала Паўла. Сказаў апостал: «Но не духовное прежде, а душевное, потом

духовное». Ад душэўнага да духоўнага, так я разумею. І далей: «Говорю вам тайну: не все мы умрем, но все изменимся. Вдруг, во мгновение ока, при последней трубе; ибо вострубят, и мертвые воскреснут нетленными, а мы изменимся; ибо тленному сему надлежит облечься в нетление, и смертному сему — облечься в бессмертие. Когда же тленное сие облечется в бессмертие, тогда сбудется слово написанное: «поглоснена смерть победою». Смерть! Где твое жало? Ад? Где твоя победа?»

Глядзелі на Віталія са здзіўленнем, але розным: айцец Іаан — з захапленнем, ды і Іпаліт Пятровіч, і Шырокаў; маці бадай са страхам прашаптала пасіпельмі вуснамі:

— Сынок, ты камуніст і гэта знаеш? Чаго не ўтрымлівае твая галоўка! Толькі пра смерць... Не трэба так пра смерць!

— Мама! Не мае гэта словы — яго, апостала. Павел дае адказ: «Жало ж смерці — грэх; а сіла грэху — закон». Раствумач нам, ойча, чаму сіла грэху — закон. Не дайшоў я яшчэ, як гэта тлумачаць вучоныя айцы царквы. У святога Аўгустына ёсць што пра сілу граху, якая закон? Чый закон? Чалавечы? Божы? Бяда ў тым, што за два тысячагоддзі хрысціянства не навучылася жыць па Свяшчэнным пісанні. Ісус Хрыстос прапаведаваў ідэі сацыялізму, а мы ўсё яшчэ жывём па воўчых законах: што схапіў, тое і мае. Я грызу і ні з кім не падзяляюся...

— Кінь сваю прапаганду, філосаф. Не на мітынг, — перапыніў сына Георгій Яўменавіч.

Віталій паслухмяна сеў.

Памінальнікі многа пілі і смачна елі, забываючыся, з якой нагоды сабраліся ў гэты шыкоўны катэдж. Для некаторых як бы працягвалася ліпеньскае навасельле. Захмялелы палкоўнік прыгадаў, як Арыядна выкупала чыгуначніка. Можна, хацеў развесяліць застолле. Але ўбачыў, як збялела Антаніна Прохараўна і змрочна нахмурыўся гаспадар, і прыкусіў язык. Ён не ўпершыню казаў на паніхідах неўпапад, за што яму даставалася ад жонкі, жонка ў яго была за цэнзара, але тут яе няма, і Круглінскі, увогуле гаварлівы, вырашыў маўчаць, гэта нялёгка давалася яму пад добрай чаркай. Памінальны абед — не для вясельля. Але людзі ўсё ж гавораць пра жыццё. Тут, пасля вершаў Іпаліта Пятровіча, апостальскіх цыгатаў і недарэчнага ўспаміну Круглінскага, увогуле змоўклі. Толькі стукалі відэльцы, нажы ды варушыліся пашчэнкі.

Дзень быў хмуры, асенні. На дварэ дождж чаргаваўся са снегам. Не толькі чужое гора, але і надвор'е наганяла смутак.

Меліціна Фадзееўна, выконваючы абавязкі гаспадыні, сачыла за сваім Іпалітам. Ведала яго слязліваць, бачыла, як ён моргае вачыма і баялася, каб не расплакаўся; чытаў верш — і вочы былі поўныя слёз. І апостальскія цытаты яго расчулілі. Дзіўна драматург рэагаваў на слова — на эмацыянальнае слова. Меліціна бадай узрадавалася, што Муравей і Шырокаў гаварылі вельмі звычайна — як усе на памінальных абедах.

Выпілі нямала, але тактоўнасці не страцілі: падняліся з-за стала хутка, усе разам. Памаліліся. Айцец Іаан уголос, астатнія кожны пра сябе: за блізкіх сваіх, якія адышлі ў свет іншы, а хто — і замольваючы грахі свае, ачышчаючы душу: у такія моманты нават перакананыя атэісты пачынаюць верыць у бессмяротнасць душы. А бессмяротнасці ўсім хочацца: разумеючы, што фізічнай не бывае, мімаволі думаеш аб душы — каб хоць у снах яна наведвала блізкіх і прымушала іх не забывацца на цябе, пакутніка.

Да таго ж сарачыны па Арыядне збянтэжылі не аднаго святшчэнніка. Брат вунь не верыць у яе смерць. А калі ў яго прадчуванне? Бывае такое. У вайну некаторыя маці, жонкі не месяц — год-два верылі: жывы мой! І ён вяртаўся жывы — з палону пасля цяжкага ранення. Чаго не бывае на свеце!

8

Пасля сарачын Антаніна Прохараўна як бы ажыла, рабіла тое-сёе па доме. А праз тыдзень раніцай паднялася яна гадзін у пяць, не спалася ёй — Георгій Яўменавіч зноў убачыў жонку... у труну кладуць у лепшым выглядзе. Бледная, хістаецца, за сцяну, мэблю, вушакі хапаецца, каб не ўпасці.

— Табе нездаровіцца, Тоня?

— Здаровіцца-нездоровіцца — якое гэта мае значенне, Жора. Мне жыць не хочацца. Я зноў сніла Арышку! І яго! Яго! Ён трымаў сваімі даўжэзнымі ручышчамі нашу дзяўчынку. А яна вырывалася, яна вырывалася!.. Я кінулася, каб дапамагчы, а ногі не ідуць... Гэта жахліва... перастаўляю іх, ногі, а з месца не кранаюся. А ён рагоча...

Галаван аслупянеў і таксама збялеў: успомніў, што і ён у тую ж ноч бачыў сон: яны з Васілём Навагодавым секлі мяса. І раптам яго працяла думка, што гэта не мяса жывёлы. І яму стала блага. У сне. Прачнуўся — сэрца як не вырвецца з грудзей. І млосна зрабілася, так млосна, што, здалося, на нейкі міг страціў прытомнасць.

Не сказаў жонцы пра сон свой. Такая жудасць! І зноў у адну ноч! Мімаволі паверыш у самае неверагоднае.

Сказаў пра іншае:

— Тоня, можа, пераедзем у горад? Суседзі пераехалі, — меў на ўвазе Іпаліта і Меліціну, якая была за сядзелку каля Антаніны, на суседку спакойна пакідаў жонку, хоць цяпер да вечара не затрымліваўся, ад любых прэзентацый адмаўляўся.

Антаніна замахахла рукамі:

— Не! Не! Не! Не магу я там, Жора. Не магу. Я тут чакаю яе. Тут!

Была ўжо размова аб пераездзе на гарадскую кватэру. Антаніну спалохала такая ідэя. Але дзіўна, што і самому яму не хацелася ехаць у цесную трохпакаёўку на шумнай вуліцы, па якой ідзе грузавы транспарт; меў на ўвазе памянцэ кватэру на прасторную і ціхую ў Бранявым завулку, але захапіўся катэджам і, пабудоваўшы яго, здавалася, вырашыў жыццёвую праблему. Падабалася тут. Прастора — хадзі па васьмі пакоях, плюс саўна і пакоі адпачынку ў лазні. А на двары сосны шумяць, а не машыны. Сосны... І шум іх супакойвае, можа, і гоць рану. Вып'еш чарку-другую каньяку, выйдзеш пад сосны... Паплачаш... паразважаеш аб матэрыяльным і духоўным. Як там Віталій чытаў? Спачатку душэўнае. Пасля духоўнае? А якая розніца? Раней ніколі не думаў на такія тэмы. Раней пасміхнуўся б, каб убачыў, што Антаніна чытае Евангелле. Віталій чытаў Біблію, яшчэ ва ўніверсітэце, і ён, бацька, не проста пасміхаўся — кпіў, хоць і разумеў, што філосафу гэта неабходна. А цяпер Антаніна чытае «Новы завет». Не ўпершыню. І ён, запамінаючы старонкі, працягвае ўвечары тое, што яна прачытала ўдзень — да яе раскладачкі, не больш. Хочацца, каб яны думалі пра адно. Ніколі, нават у мядовы месяц, жонка не была такой блізкай — душэўна блізкай. Гэта напаўняла нейкай асаблівай павагай, бадай, свяшчэннай павагай да яе, маці Рыначкі, якая гэтак жа перажывае небыццё дачкі. Хацеў і не ўмеў выказаць ёй душэўнае пакланенне сваё. Толькі асцерагаў яе ад любога балючага напамінку, як асцерагаюць дзіця ад вострых прадметаў і агню — каб не парэзалася, не абпяклося. Але маці не ўсцеражэш, ды і самога сябе — жыццё і паліць, і рэжа.

Галаван узненавідзеў некаторых з праваахоўных органаў за іх бездапаможнасць, няўмеласць, нядбайнасць: і маленькага слядочка не адшукалі знікнення дачкі іх. Але да начальніка міліцыі заязджаў, і нярэдка. Здаралася, па справе, але часцей, каб падакараць гультаёў і п'янчуг, якім не толькі не трэба плаціць зарплату ў тры разы большую, чым атрымлівае яго сын, філосаф, дацэнт універсітэта...

Казімір Круглінскі абараняў гонар мундзіра, гарачыўся, прыводзіў безліч фактаў раскрыцця цяжкіх злачынстваў, гераізму міліцыянераў, але не крыўдзіўся і не злаваўся: таўсцяк палкоўнік, выпівака, гурман, быў добры, лагодны чалавек.

Сядзелі, гутарылі даволі мірна. Не ўпершыню Галавану карцела неяк хітра, ускосна скіраваць сышчыкаў на «Васілёў след». Але кожны раз у апошні міг уключаўся моцны ўнутраны тормаз. Як пра такое скажаш? Гэта ж не жарт, тут ускоснасць, ніякае іншасказанне не падыдзе. Падазрэнне — гэта вельмі сур'ёзна ў справе забойства. Але на каго? На чалавека такога рангу? На лепшага сябра? За што? У чым аснова падазрэння? За што чалавек мог пайсці на такое? Што жартаўлівая дзяўчына, да таго ж на лёгкім падпітку, выкупала важнага чыноўніка ў басейне? За такое не пайшлі б на помету нават крымінальныя суб'екты. Любы чалавек, не толькі міліцыянер, а тым больш удумлівы аналітык Круглінскі, напэўна, падумаў бы: «Няшчасны бацька страціў развагу, не інакш».

І нічога дзіўнага ў такой выснове не будзе. Ён, грэшны, і сам часам думаў: «А ці ўсё ў парадку ў Тоні і ў мяне з галавамі? Яна малітвы шэпча. Я... што толькі не думаю!.. А тут яшчэ сны гэтыя. Пасля іх не толькі страціш развагу — звар'яцееш». І паводзіны Васіля. Гэтыя паводзіны проста жахлівыя. Як Васіль прыняў яго! Гэта не забывалася. Пра гэта ён толькі аднойчы, пасля іх першых сноў, сказаў жонцы.

Увайшоў у кабінет капітан міліцыі. Спыніўся ў парозе, як бы збянтэжаны прысутнасцю старонняга.

— Што там у цябе, Сяргей? Калі невялікі сакрэт, кажы. Георгій Яўменавіч — свой чалавек.

— Дэпеша з міністэрства. Просьба суседзяў, літоўцаў. Знік кілер, па следзе якога яны ішлі, гатовы былі ўзяць. Вітас Стучкус. Ён жа Віктар Варламаў. Ён жа Кузьма Жук. Лічаць, што Жук гэты падаўся ў Мінск. Прыкладзена фота.

Круглінскі ўважліва прыгледзеўся да фотаздымка:

— Дзіўнае назіранне, скажу табе: яны, забойцы, усе на адзін твар. Як браты. Не запамінаюцца.

— Казімір, а вы свайго хоць аднаго кілера ведаеце? — спытаў Галаван.

Палкоўнік засмяяўся:

— А табе навошта? Хочаш убраць канкурэнта?

— Жартачкі ў цябе!

— Тыя, каго мы раскрылі, сядзяць на Валадарскага, а не гуляюць на волі, — сур'ёзна і паважна сказаў капітан. Гэтая яго сур'ёзная ўпэўненасць улавала Георгія Яўменавіча.

— А што вы раскрылі? Ні хрэна вы не раскрылі! За такую работу вас саломай трэба карміць! А вы бананы лопаеце. Ахова нацыі!

Абражаны кацітан устрапянуўся, натапырыўся. А Круглінскі пасміхаўся:

— Не заводзься, Георгій. Мы разумеем твой боль, але не брыкай нас так. Мы табе спатрэбімся. А ты, Сяргей, поўсьць можаш тапырыць, — нашых не чапай! — але язык трымай. Язык у нас з табой на замку.

— Я трымаю. Але каб хто іншы гэта сказаў...

— Кулю яму ў лоб, так?

— Георгій, суніміся і ты... Ты ж сур'ёзны чалавек.

— Я — сур'ёзны чалавек, — сумны і змораны згадзіўся Галаван.

Капітан крутнуўся на абцасах і выйшаў з кабінета.

Антаніна Прохараўна нават гародам начала займацца — вельмі позна, у канцы лісталада. Будаўнікі смецце прыбралі, нядрэнна пачысцілі, але зямлі не чапалі, а яна, зямля, пакуль выязджалі Левіны, пакуль будаваіся Галаваны, задзірванела, зарасла пустазеллем. А яны ж — сялянскія дзеці. Яшчэ год назад садогаароднінныя соткі ўраблялі лепш, чым хто з суседзяў. А тут... вунь як зроблена ў суседзяў, у Меліціны, хоць тая старэйшая гадоў на дваццаць! А яе, Антаніну, спачатку збіў з панталыку муж: сказаў нічога не рабіць, вясной, маўляў, наймём рабочых, садода і зробім райскі сад. Усё — пад дэкартаўніныя пасадкі, пад кветкі. Яе сялянскае жаданне пасадзіць на зіму часнок высмеяў: «У цябе што, грошай няма купіць часнок? Ніякіх градаў пад памідоры, гуркі! Дзякуй Богу, дажылі, усё ёсць ва універсаме: круглы год свежая гародніна, садавіна — італьянская, ізраільская, галандская, бразільская. Памідоры, ананасы...»

Але ўчастак суседзяў калоў вочы — няхай хоць чым займаецца, праца лечыць. Нават памагаць пачаў жонцы — капаў сам. І сваю справу рабіў. Заказаў цэглу, якой не хапіла на агароджу. Алэ муляроў не выклікаў: могуць ударыць маразы, рабочым усё роўна, калі класці сцяну, а яму, гаспадару, далека не абьякава: у інстытуце вучыў будаўнічую справу і ведае, што такое кладка ў мароз. Неўзведзены пралёт ад лесу зёўраў, што рана яго; патыхала ад яго запусценнем, збядненнем. А ён не збяднеў, не! Двор ператварыўся ў прахадны, грыбнікі з лесу выходзілі на вуліцу. Прагал загарадзіў сеткай. І вароты з дапамогай руплівага і паслужлівага Шырокава паставіў. Не капітальна, не прыгожа, але ж гэта часова, усе даробкі адкладаў на вясну. Загоіцца рана ці не загоіцца, а жыццё будзе працягвацца. Купіць ён гарадок і палац гэты давядзе да ладу.

Так разважаў Георгій Галаван, паставіўшы нагу на лапату. Адпачываў. Трохі ўстрывожыўся, што так хутка задыхаўся — прайшоў усяго два рады. Раней такой аддышкі не меў.

«Часта выпіваю. Штовечар. Раней моцнага пазбягаў, толькі сухое віно. А цяпер цягне... з гора».

У хвойніку трапчала сарока. Яўна нехта ходзіць.

«Грыбніку — позна. Паляўнічаму — рана, не пачынаўся сезон. Любуюцца маім катэджам? Дык лепш з вуліцы — з фасада».

Пасля здалася, што там, за плотам, шчоўкнуў затвор фотаапарата. «Здымаюць? Здымайце — я нічога не хаваю».

Пачаў капаць і праз хвіліну пачуў, як за спіной яго гопнула. Азірнуўся. Па гэты бок высокага цаглянага плота стаяў хлапчына, абтрасаў куртку ад мокрага шыгалу.

Галаван узлаваўся.

«А вось такому нахабніку варта і лапаты на спіне даць: не скачы, як кот, цераз чужыя платы! Прывучыла вас савецкая ўлада: «Все кругом народное, все кругом мое!» Трэба адчуваць. Паважай уласнасць бліжняга свайго!»

Хлапчына вінавата ўсміхнуўся і ветліва павітаўся, нават берэт узняў. Наблізіўся.

— Капаеце, Георгій Яўменавіч?

— Хлопча, па-мойму, мы з табой нідзе разам піва не пілі.

— Не пілі.

— Адкуль жа ты ведаеш мяне?

— А хто вас не ведае? Такіх, як вы, шмат хто ведае. Наш новы клас — гаспадары жыцця.

— Ты сам так думаеш? Ці вычытаў у газеце?

— Я з тых, хто абслугоўвае новы клас.

— Гучна. І што ж цябе, служка, прывяло цераз плот? Якая паслуга?

— Я магу даць адрас чалавека, які вам патрэбны.

— А хто мне патрэбны? Адкуль ты ведаеш, хто мне патрэбны? Мне патрэбны рабочыя, прадавец. Няхай прыходзяць у офіс.

— Гэты не прыйдзе. Гэта прафесія не для рэкламы.

Галавана, што гарачым струменем, абпякло.

«Кілер? Хто ж гэта робіць такую правакацыю? Круглінскі? Няўжо Круглінскі, дружбак? Ці той падцягнуты хлюст капітан? Во гады!»

— Нерэкламныя прафесіі мне не трэба, пан правакатар! Засячы на носе! І каціся адгэтуль так, каб цябе сарокі не дагналі, а то выведуць міліцыю на твой след.

Хлапчына гнеўна пачырванеў і павярнуўся да хвойніку, дзе сціхлі сарокі.

— Праз плот не лазіць! — злосна грывнуў Галаван. — А то зарад солі ў задніцу палучыш! Веснічкі вунь ёсць. Хадзі там, дзе людзі ходзяць.

Хлапчына павольна, уразвалачку, пасунуўся на вуліцу.

Георгій Яўменавіч кіпеў гневам, але тут жа астыў. «Канечне, кілер. І гэта пасланец міліцыі. Але якую правакацыю яны могуць зрабіць? Для іх жа рызыкi ў сто разоў больш, чым для мяне. Во, чэрці, да чаго дайшлі! Непадкупная міліцыя! З кілерамі ў хаўрусе. На забойствах зарабляюць», — кроў абурэння ўдарыла ў галаву. Ён хутка пайшоў на вуліцу. Незнаёмец адыходзіў не як спалоханы, азіраўся не ад страху — ад спадзявання, што яго спыняць.

Галаван крыкнуў:

— Гэй! Пачакай! — І сам пайшоў да зводніка. Той чакаў. — І што ты можаш прапанаваць?

— Усяго вось такую паперку, — дастаў з кішэні згорнуты аркуш калькі.

Галаван разгарнуў. Схема! Адно слова знаёмае: назва недалёкага заходняга райцэнтра, яшчэ назвы вёсак, тапаграфічнае абазначэнне лесу, нетапаграфічная лінія — дарога, ці што? — і ў канцы яе чорны трохкутнік.

— Што гэта?

— Гэта ваш маршрут і ваш пароль.

— Сюжэт, як у Конан Дойла. Ці як піянерская гульня «Зарніца». Колькі гэтая паперка каштуе?

— Разлічыцеся там.

— Хм... Салідная аднак фірма.

— Гэтакая ж, як ваша.

— А ты нахал, служка. Параўнаў!

— Усе мы нахабнікі. Такія законы часу.

— Ну, валі, філосаф. Я цябе не бачыў. І ты мяне не бачыў. І праз плот не лазь. У вокны не лазь. У дзверы хадзі.

— Слухаюся, шэф.

Пацешыла, што хлопец гаварыў толькі па-беларуску.

«Нацыянальны кадр. Шырыцца дыяпазон прафесій».

І ў той міг, на вуліцы, прыняў усю забаўную гісторыю з гумарам, сапраўды, як дзіцячую гульню.

А пазней здарылася нешта незвычайнае, чаго не мог вытлумачыць. Чым больш думаў пра гэтага хадака і пра магчымую сустрэчу з сапраўдным кілерам, тым часцей успамінаў... Васіля і тым мацней, як ракавая пухліна, расла... не, не злосць... штосьці непамерна страшне-

йшае — як пачвара з фільмаў жахаў. Пачвара гэтая не давала заснуць уначы і пасля ў сне прыдавалася яшчэ ў больш жудаснай выяве.

Удзень, у офісе, у паездках, на сустрэчах з людзьмі, яна як бы стойвалася, хавалася ў зарасніках душы. Але часам, заўсёды нечакана, разварочвалася і, нібы каменедрабильны барабан, балюча біла ў сэрца, драбіла яго, і тады па-за ім, знадворку, як з-за куста, вытыркалася яе страшная морда, касматая, з доўгім чырвоным языком, рагамі, але сляпымі вачыма-бельмамі.

Вось табе забава, дзіцячая гульня! Ад такой гульні легка і дуба даць ці ў дурдом трапіць.

Каб мець сон, па вечарах пачаў выпіваць не шклянку сухога віна, а некалькі чарак каньяку — да змрочнай весялосці, якая палохала Антаніну. Яна хрысцілася і яго хрысціла, не дакарала, але прасіла:

— Жорачка, родненькі, я разумею твой боль. Але не трэба піць. Не трэба. Уцягнуешся. Загубіш сябе.

А ўцягнуцца легка. Тыдзень папіў, і ўжо цягнула. Каб Антаніна не бачыла, дзе і калі ён п'е, пітво яна не чапала, ён трымаў пляшкі не толькі ў бары ў сталойцы, у кабінёце, на кухні, але і ў лазні, у гаражы, у падвале. І там прыкладваўся. Часцей нават у двары. Чамусьці пад асенні шум сосен лягчэй прыходзіла заспакаенне: разліваўся каньяк і заліваў боль.

Была сіла, звычайная, чалавечая, якую ён любіў і даваў ёй волю, развіваў яе, бо яна адганяла пачварнае, яна была свая. Звычайная, з маленства знаёмая, — звычайная цікаўнасць. Пераконваў сябе, што, узяўшы схему, ён толькі на нейкі момант падумаў пра помету, пра Васіля і гэтым пакараў сябе, выклікаўшы пачварны прывід забойства. А на самай справе яго вяла звычайная, амаль дзіцячая, цікаўнасць. Перш-наперш хацелася рашыць задачу з невядомымі: хто падаслаў агента: Круглінскі ці капітан? З якой мэтай? Правакацыя? Ці жаданне за адну кароткую інфармацыю хапнуць не адну тысячу «зялёных»? О, гэтыя «святые» навучыліся зарабляць самымі бруднымі метадамі; яго бізнес у параўнанні з іх «камерцыяй» — святая справа.

Думаючы над гэтай задачай, Галаван за колькі дзён узненавідзеў свайго другога такога ж даўняга сябра, як Васіль, — палкоўніка Круглінскага. Усё роўна, калі гэтая акцыя і не яго — капітанава. Значыць, «кантора» ў цябе такая!

Цікаўнасць часта вядзе на дабро. Але нярэдка і на зло. Куды яму скіраваць сваю цікаўнасць? Не на зло! Не на зло! А калі на дабро, то на якое, каму?

Ідэя цікаўнасці — так пераканаў сябе — перамагла пачвару пометы. І ён, Георгій Яўменавіч, радаваўся, што боль страты Рыначкі

перастае штурхаць яго на жахлівыя думкі, няхай і думкі. Нават без лішняга «наркотыку» спаць пачаў амаль нармальна.

Ды адна асенняя раніца пераблытала ўсё ў яго душы — і добрае, і зное.

Антаніна зноў бачыла сон. Нават не расказала, што сніла, толькі і сказала:

— Тое ж...

Пасля з ёй здарылася істэрыка, нябачны дагэтуль прыступ — не сардэчны, псіхічны. Запрасіў з бліжэйшага санаторыя галоўрача, з якім быў знаёмы. Той укалоў жанчыну, і яна заснула. Частаваў урача, але сам не піў. Прасядзеў каля жонкі цэлы дзень і палавіну ночы. Змораны, заснуў. Калі раніцою прачнуўся, Антаніна, як звычайна, поркалася на кухні. Толькі рухі яе былі заповоленыя.

— Як ты, Тоня?

— Нічога. Спалохала я цябе ўчора? Урача не трэба было. Гэта нервы. Не бойся, баба — што сабака: усё адужае, усё перажыве. Калі ты думаеш везці мяне ў горад, то кажу табе: не паеду. Я тут жыву. А там змарнею.

— Запрасі ты сястру сваю. Няхай пагосціць. Унукі ўжо выраслі.

— Запрашу. Тут яна будзе жыць. У горадзе не магла. Толькі...

— Што, толькі?

— Сорамна мне паказваць ёй такое багацце.

— Ды бачылі яго, тваё багацце, і дзеці яе, і ўнукі. Думаеш, не расказалі?

— Яшчэ як расказалі! Такія падарункі атрымалі! Валодзька — «Масквіч».

— Я паеду. У нас немцы гасцююць.

— Канечне, табе трэба ехаць.

— Я Широкавых папрашу...

— Я сама пайду да іх. З іх бабуляй цікава гаварыць.

— Глядзі ж.

— Гляджу.

Гаааван адчыніў дзверцы машыны, але не сеў, на міг застыў. Маланкай бліснула думка. Пайшоў у лазню. Вярнуўся ў гумавых ботах. Доўга бавіўся ў доме. Выйшаў з паляўнічай стрэльбай. Здзівіў Якава:

— Што, на паляванні, Георгій Яўменавіч?

— Захацелася пахадзіць па лесе.

— А адкрыта яно, паляванні?

— Якаў! Што для нас — закрыта, адкрыта! Калі закрыта — адкроем.

Шафёр закальхаўся тоўстым жыватом, упіраючыся ім у руль. Яму падабаліся вось такія гаспадары. Некалі ён вазіў сакратара гаркома, якому таксама было ўсё адкрыта.

9

Што павяло Галавана? Пачвара пометы ці бязвінная цікаўнасць?

Схемка, якую вывучыў да дэталяў, ляжала ў партманеце. І ён здзівіў Якава веданнем мясцовасці, дзе яны дагэтуль не былі. Раней прыязджаў?

Першыя маразы змяніліся адлігай, і палявая дарога ад шашы да ляска, разварочаная трактарамі, спалохала Якава.

— Сядзем мы тут, — стагнаў шафёр.

— Праверым хвалёную нямецкую тэхніку, чаго яна вартая. На «Волзе» праехаў бы?

— На «Волзе» праехаў бы. Вышэй пасадка.

— А крычаў: «Мерседэс!», «Мерседэс!» — лепшая ў свеце! Гаўно. Усе гаўно! Як крычаў той п'яны? Помніш? «Свет — бардак, і людзі — б...».

— Злы вы на людзей пасля Арышы. Святое дзяўчо было. Вяслае...

— Не вярэдзі маю душу. А то павешуся на першай сасне.

Праз лес, хоць там дарога была лепшая, не паехалі. Галаван пайшоў далей пехатою. Гэта Якава трохі ўстрывожыла, але не перашкодзіла мінут праз колькі смачна заснуць на мяккім сядзенні. У лесе, збочыўшы з дарогі, Георгій Яўменавіч дастаў з кішэні пачак стодаларавых купюр, паважыў, уздыхнуў, сарваў банкаўскую абгортку, не лічачы, раздзяліў пачак папалам, сунуў адну палавіну ў нагрудную кішэню, другую — у заднюю кішэню штаноў. Але, падумаўшы, тую, што ў штанах, таксама раздзяліў, палічыў і чвэрць сунуў у неглыбокую кішэню курткі.

Выйшаў з лесу і адразу ўбачыў тое, што на схеме абазначана чорным трохкутнікам.

Стары хутар, пэўна, з польскіх часоў: хата, хлеў, адрына і нават пуня трохі воддала. Здаля хутар здаваўся запусцелы. Але прыкметай жыцця над комінам узнімаўся празрысты дым — сухія дровы гарэлі.

Падышоў бліжэй і ўбачыў у двары чалавека, і голас пачуў яго, ён клікаў нейкую жывёлу дзіўнымі гукамі, ніколі такіх не чуў:

— Клы-клы-клы!

Калі наблізіўся да замшэлага дашчатага плота, убачыў: гаспадар корміць індэзкоў, іх так клікаў, сыпаў ім у драўляныя карыты вараную бульбу.

«Гаспадарлівы мужычок. Няўжо ён? Здрава ж замаскіраваўся. Жыве за восемдзсят кіламетраў, а «працуе» ў Мінску?» Галаван

павітаўся цераз плот. Гаспадар хутара адказаў, з-пад касматых сівых ужо броваў пільна агледзеў госця:

— Ну, што ўбіў? Ногі?

— Ногі. Вады можна напіцца?

— А чаму ж не. Заходзь.

Каля хлява ляжаў ваўкадаў, зірнуў на госця і не праявіў ніякай цікаўнасці, не гаўкнуў нават.

— Не з'есць мяне?

— Уначы з'еў бы. Удзень — на ланцугу. Вучоны.

«Няўжо ён? — усё яшчэ не верылася Галавану. — Вось гэты мужычок?»

Гумавыя боты мужчыны запэцканыя гноем, зашмальцаваны доўгі брызентавы плашч. Старэнькая скураная кепачка-блінец. Ці не з польскіх часоў яшчэ носіцца? Не галіўся дні два-тры, вырасла сівая поўсьць, хоць на галаве сівізны не відаць. Але ўгледзеў тое, што дэмакавала акцёра: акуратна падстрыжаны, не суседам-вяскоўцам, як стрыгуцца сяляне, — майстрам. І другое — калі мужчына павярнуўся спіной і пайшоў дахаты: вайсковая выпраўка і паходка сышчыка — ішоў, як кот, падбіраючыся да вераб'я, не соваў нагамі.

«Ён!» — заключыў Галаван і чамусьці спалохаўся, пачуў, як заёкала сэрца.

«Каго мы толькі не напладзілі! Перабудаваліся!»

У хату гаспадар не запрасіў. Вынес вадку ў кружцы, зробленай з гільзы снарада. Вялікая — літра па паўтара латунь!

— Няўжо з вайны служыць? — здзівіўся Галаван.

— Мо і з вайны. Я купіў хутар гадоў пяць назад, і стары гаспадар пакінуў увесь сялянскі побытак. Хоць музей арганізоўвай.

«Выдае, аднак, сябе. «Музей», «арганізоўвай». Не сялянская лексіка».

— Вы без гаспадыні, што самі птаху корміце? Ведаеце амерыканскую традыцыю? Пад Новы год абавязкова засмажваецца індычка. Падмерзне — прыеду да вас па індычку. Прададзіце?

Галаван убачыў у яго вачах насцярожанасць. Той угледзеўся не проста пільна — бадай падазрона.

«З чаго ж пачаць?»

Вадку выпіў прагна, бо смажыла, мабыць, ад хвалявання. Вярнуў конаўку.

— Сумна без гаспадыні? Добра, што, бачу, электрычнасць падведзена. Тэлевізар ёсць?

Не адказаў. Галаван чакаў, што гаспадар панясе кружку ў хату, і тады ён дастане схему — яна ж пароль. Але «мужычок» не пайшоў у хату. Яўна чакаў.

«Прэамбула, як кажа Віталік, скончылася. Трэба выкладаць сутнасць».

— Ну, вось што, дзед, — з іроніяй, але і з жорсткасцю, — не будзем гуляць у кошкі-мышкі, бо невядома, хто з нас мыш, хто кошка.

Мужчына падняў палу плашча і палез рукой у кішэню штаноў. Не хусцінку ж дастаць, каб выцерці пот. Меў сродак абароны.

Галаван хутка выцягнуў з нагруднай кішэні шыкоўны партманет і дастаў з яго кальку.

Чалавек нецярпліва выхапіў яе і... хутка пайшоў у хату. Вярнуўся не вельмі хутка — мінут праз пяць. З прыветлівай усмешкай:

— Усё ў парадку. Прозвішча, імя?

— Чыё?

— Тваё мне не трэба. Яго.

У Георгія Яўменавіча, абарвалася сэрца. «Сказаць выдуманасць?»

Не! Усплылі сны, учарашняя Антанініна істэрыка. Ён, ён забіў Рыначку!

І ён павінен панесці пакаранне! Ён назваў прозвішча, імя, імя па бацьку. Кілер не запісваў.

— Адрас ёсць?

Хатні адрас Галаван не здолеў назваць: там дзеці. Назваў службовы. Кілер здзівіўся:

— Гэта ж упраўленне чыгункі?..

— Вам мала? — Падумаў: «Геаграфію Мінска знае назубок».

— Не. Хопіць. Чын высокі?

— Сярэдні. Што з мяне?

— Палавінку сумы.

— Чаму яна раўняецца, палавінка? Той назваў, колькі яму трэба даць.

— Салідная ў вас фірма.

— А вы гумарыст, васпан. Але і мы гумарысты. Усе мы гумарысты. І сатырыкі. І асенізатары. Ачышчаем грамадства...

— Каб жа ад броду...

— А гэта ўжо ваш клопат вызначыць, дзе бруд... Галаван дастаў таўсцейшы пачак і, не спяшаючыся, адлічыў сорок дзве купюры. Кілер пасміхнуўся:

— У вас рукі калоцяцца. Шкада?

— Каго?

— Грошай.

— Грошай шкада, — і адчуў, як агідна яму размаўляць з гэтым страшным чалавекам, замаскіраваным пад мужычка-беднячка.

«Індычыну, гад, жарэ. А боты запэдкаў гноем. А рукі? Чым запэцканы рукі?»

— Астатнія як? Я сюды не паеду...

— Не хвалойся, мы цябе знойдзем, калі справу зробім.

— А можаце і не зрабіць?

— Можам і не зрабіць.

Галавану адлягло ад сэрца: могуць і не зрабіць. Няхай бы не зрабілі!

Не сказаўшы «бывай» — занадта гонару забойцу! — павярнуўся і пайшоў да адчыненьх скасабочаных варот.

Спачатку ішоў бяздумна. Але ў лесе ўдарыла ў сэрца жудасць: а калі гэта агент Круглінскага? Але тут жа пасміхнуўся з сябе: «Не хапіла б у Круглінскага фантазіі трымаць такога агента. Ды і навошта ён ім за сто вёрст ад Мінска? Аднак фірма! Усе крымінальныя фірмы ведаю. Але пра такую і не заікнуўся ніхто. Не, Круглінскі — дрэнь, галечка ў параўнанні з гэтым... Аднак жа нехта звязаны. Яўна капітан. А журналісты ламаюць галовы і пер'і: хто накіроўвае кілераў? Наіўнікі! Вось такія капітаны і накіроўваюць. Забойцаў Холадава і Лісцева так і не знайшлі».

Але заспакаення хапіла на дарогу — на жарты з Якавам, на размову з Аленай Іванаўнай, з намеснікамі. А ўначы зноў бяссонніца і пакуты, не лягчэйшыя за тыя, калі знікла дачка і з'явілася перакананне, што Арыядну забілі. Да таго ж дадаўся страх: а калі гэта ўсё ж вышуковы манеўр Круглінскага і хутаранін — надсадная расчка? Чым апраўдацца? Цікаўнасцю? Жартам з міліцыяй: маўляў, раскусіў ваш ход і вырашыў пагуляць? А долары? Добрая гульня — на чатыры тысячы з гакам! Не мог дараваць сабе, што лічыў купюры і тым самым на кожнай пакінуў адбіткі сваіх пальцаў. Каньяк не заглушыў страх — наадварот, узмацніў. Не стаў прыкладвацца позна, парадаваўшы Антаніну. Яна ачуныла і нават плакала рэдка. Але што жонка пачувала сябе лепш і як бы выходзіла з жаалобы, гаіла адкрытую рану, — ад гэтага Георгію Яўменавічу не рабілася лягчэй. Ён з пэўнай зайздрасцю да яе заспакаення думаў: «Каб ты ведала, што робіцца ў маёй душы! Якія там пакуты! Які грэх, інакш ты гэтага не назавеш».

Але час ішоў, нічога не здаралася, і ён паступова пачаў «прыходзіць у норму». Прайшоў тыдзень, два.

Карцела нават пазваніць Навагодаву, весела пагаварыць з ім. Не адзін раз здымаў трубку. Адночы нават набраў яумар, пачуў сябраў голас. Але нейкае таёмнае, неасэнсаванае пачуццё стрымлівала ад

размовы. Шкада стала долараў. Але ж не паедзеш забіраць іх. «Во гады! Чым вырашылі вымагаць. Рызыканы!» — асуджаў, але пўным чынам і захапляўся самазванымі кілерамі: любая камерцыя — рызыка.

Жыццё ўваходзіла ў звычайнае рэчышча. Бурная дзейнасць у офісе, на прадпрыемстве, екладзе, у магазінах. Паездка на дачу, сустрэча з катэджам — што з каханай, ніяк не мог налюбавацца галоўнай адзнакай свайго багацця; у вытворчасці і камерцыі нішто так не цешыла, хіба прадчуванне радасці ад пакупкі ваеннага гарадка. А ў катэджы... Сауна... Часам на аднаго басейн напаўняў. Сотні кілават энергіі на падагрэў вады. Але хіба ў яго грошай мала?! Сытная вячэра ў кампаніі заспакоенай жонкі і яе сястры Марыны. Мудрай і дасціпнай сялянкі. Лепшае італьянскае віно пад рыбу, біфштэкс. Каньяк пад каву. Яшчэ дзве-тры чаркі з тайнікоў. Але гэта — мера. Тэлевізар. Палітыка. «Взгляд» і інш. Фільмы — рэдка. Не любіў іх. Асабліва тыя, дзе адкрыты секс. Жонкі саромеўся, Марыны. Хіба трохі забаўляла, як Марына плявалася:

— Сарамоцце якое! Да чаго дайшлі!

Жыццё ўсёпераможнае. Здавалася, страта Рыны прывядзе да крушэння ўсяго. Не. Жыццё працягвалася. І будзе працягвацца. Зрэдку, праўда, плакаў — калі плакала Антаніна. Але Марына ўмела заспакоіць і сястру, і яго.

У кабінет зайшла Алена Іванаўна. Выгляд яе спалохаў Галавана: здарылася страшнае. Што? Пра Навагодава не падумаў. Пра Антаніну падумаў. Але замест папер сакратарка палажыла на стол газету. Невялікая записка абведзена чорным фламастэрам. Тады ён здагадаўся, што здарылася, і яму здалося, што тая ж куля навілет прастрэліла і яго. Адкінуўся на спінку крэсла, прагна глытнуўшы паветра. Відаць, моцна збялеў.

Алена Іванаўна занепакоілася:

— Вам блага, Георгій Яўменавіч? Выпіце вады. Я накапаю вам валакардзіну. — Капала і разважала: — Журналіст піша, што пасажыры бачылі таго, хто спіхнуў Васіля Раманавіча пад электравоз. Але не затрымалі. Ён растварыўся ў натоўпе.

«Дык, значыць, не куля? Пад поезд?» — Галаван адарваўся ад спінкі крэсла, нахіліўся нізка над газетай. Прачытаў паведамленне і адчуў пэўнае заспакаенне. Журналіст называв свой кароткі артыкул: «Забойства ці няшчасны выпадак?» З пыталнікаам, хоць даводзіць, што забойства. Цягнік Брэст — Санкт-Пецяярбург сціскаў ход, калі пад коламі электравоза апынуўся чыгуначны кіраўнік. Як? Пасажыры, што стоўпіліся на пероне, давалі супярэчлівыя паказанні. Большасць

нічога не заўважыла. Двое толькі бачылі: піхнуў нейкі мужчына. Які ён? Як апрануты? Не заўважылі, не запомнілі.

— Тонкая работа, — прашаптаў Галаван.

— Што? — не зразумела сакратарка. — Выпіце валакардзін.

Выпіў, глыбока ўздыхнуў, тады адказаў:

— Тонкая работа.

— Вы ўпэўнены, што забойства? І я ўпэўнена!

Галаван зняў сваю ўпэўненасць:

— Перон быў абледзянелы. Вы помніце, які ўчора быў галалёд? А чыгуначнікі... яны менш за недасведчаных трымаюцца правіл бяспекі. Як і шафёры... Мы з вамі сем разоў паглядзім, як перайсці вуліцу. А шафёры, стаўшы пешаходамі, залішне вераць у тэхніку, у тармазы.

— Вы гатовы паверыць у няшчасны выпадак? Не, Георгій Яўменавіч, гэта забойства! О, як яны ўмеюць!

— Можа, і забойства, — сумна згадзіўся Галаван, адарваўся ад газеты, адчуў, як паліліся слёзы, выцер хусцінкай вочы, папрасіў: — Дайце яшчэ вады.

— Можа, доктара?

— Не. Не трэба. Я паеду дадому. Антаніна, як уведае... могуць па радыё... яна слухае...

— Няшчасная. Такого друга сям'і страцілі. Ён жа за брата вам быў.

— За брата, — і заплакаў наўзрыд.

Антаніна паўтарала бадай непрытомна і бясконца:

— Яго Бог пакараў, Жора! Васіля Бог пакараў! Ніводнае зло не праходзіць беспакarana. Бог бачыць.

Былі хвіліны, калі Георгію хацелася крыкнуць у распачы: «Ды сціхні ты са сваім Богам! Яго я пакараў! Я!» Але побач была Марына. Яна малілася. За каго? За супакой чьёй душы?

Ён напіўся, не дачакаўшыся вячэры. Употай. Кульнуў з рыльца бутэлькі ўва ўсіх тайніках. Жанчыны не асудзілі яго: ад такога і той, што ў рот не бярэ, можа напіцца.

Алена Іванаўна сама даведалася, калі пахаванне, дзе. Сёння. Ва ўпраўленні. Паніхіда ў дзве гадзіны.

Не сказала гэта Георгію Яўменавічу, а наклала на стол паперку, напісаную прыгожым почыркам, буйнымі літарамі. Ідэальная сакратарка! Папрасіла дазволу паехаць і ёй на пахаванне: Васіль Раманавіч, калі прыходзіў, любіў пагаварыць з ёй пра сваіх унукаў, а ў яе таксама расла ўнучка.

Галавану кроў ударыла ў галаву. Вырашыў яшчэ пазаўчора, што яму трэба быць на пахаванні, але адцягваў, быццам справа магла пачакаць. Антаніну адгаварыў:

— Няма чаго табе ехаць туды з тваімі нервамі. Яго раструшчыла...

— О Божа!

Аднак рады быў бы нейкай незвычайнай прычыне, каб не ехаць. Няхай бы Антаніне зрабілася блага — во прычына! Разумеў, што пахаванне не пазней чацвёртага дня, але не пазваніў ні дадому Навагодавым, ні ва ўпраўленне. Вользе Паўлаўне трэба выказаць спачуванне. Але не мог: на такое прытворства духу не хапала.

А напамінак сакратаркі — што загад: трэба ехаць! Спалохаўся. Невядома колькі часу сядзеў разгублены і бяздумны. Пакуты сумлення не адчуваў. Адзін страх: як бы словам, рухам не выдаць сябе.

Калі выйшаў у прыёмную, Алены Іванаўны не было. Паехала. Не папрасілася з ім. Чаму? І гэта спалохала. Часта ж прасілася пад'ехаць з ім да Вяснянкі, дзе жыла яе дачка, без унучкі дня не магла пражыць.

Здзівіў і таксама амаль спалохаў Якаў, які не чакаючы яго слоў, куды ехаць, сказаў запытальна:

— На пахаванне?

І ведаў, дзе яно, пахаванне.

Вуліца была запоўнена машынамі і перакрыта для руху. Квартал ішоў пехатай.

На лесвіцы, у фае стаяла безліч людзей. А ў залу не прабіцца. Але зусім незнаёмыя чыгуначнікі ўступалі яму дарогу: некаторыя помнілі яго па працы ў аддзяленні дарогі, іншыя як бы адчулі, што ён — блізкі нябожчыку і яго сям'і.

У зале сядзелі і стаялі ў праходах паміж радамі.

Труна, абкладзеная мноствам вянкаў, стаяла на сцэне. Там жа па абодва бакі труны сядзелі блізкія. Многа блізкіх. Самых-самых вунь колькі: Вольга Паўлаўна, тры дачкі, тры зяці, ажно сем унукаў... ну, двое унукаў, малых, тут няма.

Разанула сэрца галашэнне, не старой — малой, унучкі Анечкі, годзікаў дзевяці, з сям'і малодшай дачкі, якая жыла ў адной кватэры з бацькамі.

— А дзядулечка, а родненькі! Навошта ты нас пакідаеш? З кім жа мы будзем? Мы ж цябе так любілі!

Галаван заплакаў. Плакалі побач усе жанчыны. Ён доўга стаяў на паўдарозе да сцэны, сіснуты гарачымі целамі людзей.

Набліжаўся час паніхіды. Зараз выйдзе на сцэну кіраўніцтва. Пачнуцца прамовы, якія заўсёды здаваліся яму недарэчнымі, бо

рэдка калі ў прамовах гучэла шчырая жалоба, а больш — чарговае мерапрыемства. А некаторыя нават скарыстоўвалі выпадак папрактыкавацца ў красамоўстве.

Вырашыў, што яму ўсё ж трэба прабіцца да сцэны, бо ў зале ёсць знаёмыя, якія добра ведалі пра іх сяброўства даўняе — са студэнцкай лаўкі ў гомельскім інстытуце. Прайшоў лёгка, бо бліжэй да сцэны людзі стаялі не так шчыльна.

Стаяў каля самай сцэны. І тут убачыў, што Вольга Паўлаўна павярнула галаву і глядзіць на яго. Чакае спачування? Сапраўды, што яна падумала б, каб ён, лепшы сябра сям'і, не з'явіўся!

Ён не ведаў, што яна смяялася з Васевага купання, перажывала з-за яго зацягасці «Я ім не дарую!»), угаворвала з-за жарту шалёнай дзяўчыны не рваць трыццацігадовую дружбу.

Галаван падняўся на сцэну. Вольга Паўлаўна не стала чакаць, пакуль ён схіліцца над ёй, каб выказаць спачуванне. Зрабіла крок насустрач яму праз ногі ўнукаў і прыціснулася тварам да яго грудзіны. Не плакала. Глуха сказала:

— Юра, — так звала яго, калі былі маладыя. Але тут жа паправілася: — Георгій, Георгій... Няма нашага Васі. Няма. Забілі яго. Забілі. Кажуць, што няшчасны выпадак. Не вер, Юра! Не вер! Добра, што электравоз не расціснуў яго галовачку. Колы па жываце праехалі. А твар... спакойны. Як спіць.

Жанчына мужна трымалася. А ён... Ён заплакаў наўзрыд, уголас. Як тая малая Анька.

— Не трэба, Георгій. Не трэба... Не паможаш... А можа, і лягчэй паплакаць. Можа, лягчэй. Я не магу. У мяне ўсё акамянела. Сэрца мае. І слёзы... Хустачка ёсць? На маю... — І адступіла, села на сваё месца.

А ён стаяў спінай да залы. Яго трэсла ад рыдання. Людзі, хто не ведаў, былі адзін у аднаго:

— Гэта брат? Брат? Адкуль ён прыехаў? О Божа, якое няшчасце!

— Як ён паслізнуўся?

— Паслізнуўся! Піхнулі.

— За што? Каму ён што зрабіў?

— Цяпер піхнуць нізашто. Людзі азвярэлі.

Адбылася змена каравула. І да Галавана дайшло, што ён замянае і тым, хто стаіць у жалобным каравуле, і тым, што ўскладалі вянкi, іх прадаўжалі несці бясконца. Труна патанула ў вянках і кветках. З дынаміка ціха гучаў «Рэквіем» Моцарта.

Георгій прайшоў да галавы нябожчыка. Угледзеўся ў твар. Адхіснуўся, у нейкі міг пацягнула ў вачах... здалося... Божа, бывае ж

такі прывід! — што нябожчык расплюшчыў адно вока. Глядзі — уздымаецца, як панначка з «Вія». Памлелі ногі, падкасіліся. Не, утрымаўся. Праз вянкi нахіліўся над яго тварам. Ад яго патыхнула ладанам, воскам і яшчэ нечым, незнаемым... тленнем, ці што? Так пахне смерць?

Меў намер пацалаваць нябожчыка ў лоб, нават не ў лоб — у папяровую палоску з крыжыкамі і евангельскім тэкстам, што ляжала на яго лобе. Не, невядомая сіла... страшная сіла, якая моцна спалохала, спыніла ад... кашчунства. Прайшоў у глыбiню сцэны і там стаў. Калі паднялося на сцэну кіраўніцтва чыгункі для жалобнага мітынгу, да яго падышоў трэці іх аднакурснік Цярэшчанка Іван, спытаў:

— Жора, выступіш?

— Не магу, Іван. Не магу. Разрыдаюся. Ногі млеюць. Галава кружыцца.

— М-да-а, ашаламіў нас Вася. Верыш, што забойства?

— Абледзянелая платформа...

— І я не веру. Юрчанку знялі з работы, што не пасыпаў платформу пяском. А хто іх дзе пасыпае? Іх у добры час не пасыпалі. Лёд нарастаў... Памажы сям'і. Дзіця гэтае душу рвала сваім плачам.

— Памагу. Я памагу.

— Пагаворым на памінках. Пайду. Я трэці выступаю. — Уздыхнуў: — Скажу я пра цябе, Вася, прачулае слова. Апошняе... Не, не апошняе! Мы цябе будзем часта памінаць. Не толькі на дзевяць дзён, на сорок... Ты ў Бога верыш, Жора? Я часам пачынаю верыць. А часам пратэстую... Атэістам лягчэй... Не рвеш сэрца. Трымайся, Жора.

Але на памінкі ў сталовую ўпраўлення Галаван не пайшоў, бо і на могiлкі не паехаў. Калі ішоў за труной катафалка, сярод блізкіх ішоў, то сказаў... не Вользе, зяцю Навагодава, камерсанту, з якім нярэдка сустракаўся ў бізнесе, што ён вельмі блага сябе адчувае, а таму не можа паехаць на могiлкі і быць на памінках.

Гасюк глянуў на яго неяк нядобра, як бы падазрона, і нічога не адказаў.

Каб апраўдацца перад сваім сумленнем, праехаў да плошчы Перамогі ў картэжы машын, а на крузе загадаў Якаву павярнуць назад:

— Сэрца цісне. Паедзем у паліклініку.

10

І... сам не напалохаўся — урачыху сваю напалохаў: кардыяграма намнога горшая, чым была месяц назад.

Следчыя гарадскога ўпраўлення прыйшлі да высновы: з Навагодавым — няшчасны выпадак. І Круглінскі, які сказаў Галавану пра гэта, быў перакананы, што замаху не было. І нават узаваўся, калі бізнесмен хмыкнуў:

— Вам бы хутчэй закрыць справу.

— Ох, пасваруся я з табой, Георгій, за твае адносіны да нашай службы. Мы ж цябе, буржуя, ахоўваем.

Але перакананне начальніка міліцыі заспакоіла Галавана: ён сам паверыў, што гэта так — няшчасны выпадак. Заспакаенне ўтаймавала яго душэўную буру, ён нават спаць пачаў нармальна — без той дозы моцнага напітку, якая валіла з ног. І Антаніне паверыў, яе сцвярджэнню:

— Яго пакараў Бог.

Антаніна ператварылася ў празарлівіцу, ён пачаў верыць у яе святасць: без душэўнай патрэбы чалавек не можа столькі маліцца, колькі моліцца яна. Нават сястру яе Марыну, старую жанчыну, набожную, палохалі яе малітвы, і яна з сялянскай разважлівасцю даказвала, што нельга так часта турбаваць Бога, усяму ёсць мера.

— Моляцца не лбом — душой. Душа не павінна быць навідавоку. Душу бачыць адзін Бог. Ды самыя блізкія людзі.

Тэлевізар жанчыны не глядзелі: брыдота. Ён глядзеў адзін, але фільмы — вельмі рэдка. Фільмы ён глядзеў з Рынай, яна прымушала, асабліва калі жылі на гарадской кватэры. У трох пакоях ад тэлевізара не было куды схавацца. У выхадны тэлевізар грымеў з раніцы да трох ночы. Яго даўно абурала: для каго паказваюць цэлую ноч? Хто глядзіць? Зладзеі і прастытуткі?! А тут, у катэдры, часам сам глядзеў далека за поўнач, калі не прымаў снатворную дозу.

Прышла зіма. Падмарозіла. Выпаў снег, не мокры асенні, а сапраўдны, сухі.

Выхадны дзень, такога даўно не меў, радаваў сваёй прыгажосцю. З раніцы тупаў па двары, па-новаму азіраў свае ўладанні і па-новаму радаваўся ім, як бы адноўленым. Толькі калі штось нагадвала Рыну, басейн, напрыклад, плакаў, але слёзы не тыя, што былі пасля знікнення дачкі: не пяклі няшчэрпным болем.

Забаўляўся з Вендам — ваўкадавам, калі пачуў, як за спінай гошнула — пераскочыў нехта высокі плот. І вартаўніца-сарока не папярэдзіла, пасецца недзе каля санаторнай сталойкі.

Азірнаўся — і сэрда ёкнула: той жа хлапчына, у іншай цяплейшай куртцы, але ў той жа кепцы-блінцы. З горкай іроніяй падумаў: «Вось ён — веснік заспакаення».

Сувязны наблізіўся, ветліва павітаўся, пахваліў сабаку: прэамбула, як першы раз. Але Георгій Яўменавіч глядзеў на яго запытальна, непрыязна, з яўным патрабаваннем: «Не цягні ката за хвост». Не цягнуў:

— Шэф патрабуе разлік.

— Следства ўстанавіла няшчасны выпадак.

Сувязны хмыкнуў:

— Вы верыце следству? Часта здараюцца такія выпадкі? — І з яўнай пагрозай: — Не хочацца плаціць?

— Ты выканаўца?

Хлапчына яўна спалохаўся, ажно адступіў:

— Што вы! Я малая сошка — сувязны.

— Чакай.

— Мне камісійныя. Дзвесце за паслугу.

— Вымагаець ты.

— Усе мы вымагацелі.

Галаван падняўся ў кабінет, адчыніў сейф, працягнуў руку па доллары і... адхапіў. Спусціўся ў ванную, узяў гумавыя пальчаткі. І ў іх адлічваў купюры. Чамусьці шкада стала плаціць драбязу — лішнія дзвесце долараў гэтаму нахабніку. Але заплаціў. Чорт з ім! Няхай толькі хутчэй знікне!

На гэты раз не прапанаваў яму ісці праз весніцы. І той спрытна перамахнуў праз плот. Венд ледзьве не адарваў ланцуг, абураны такім нахабствам: атрымаў пачак ад гаспадара і — праз плот!

І ўсё пачалося спачатку: усе страхі, трывогі, пакуты сумлення і вячэрнія возляння, тушэнне душэўнага пажару каньяком, для разнастайнасці — па чарцы з усіх тайнікоў — гэта трохі забаўляла.

Але ў той вечар Галаван не паспеў давесці сябе да стану, калі ў шараварах, світэры (толькі тапкі не забываўся разуваць) валіўся на канапу. Зачытаўся. Алена Іванаўна купіла пачак газет. Апазіцыйных. Ён любіў газеты, якія ўедліва крытыкавалі прэзідэнтаў. А тут цэлыя два нумары «Завтра», дзе Ельцыну выдавалі такое, што ён здзівіўся: як праходзіць, чаму не пяснуць гэтую газету? Закрывалі: быў «День», стала «Завтра». Але без такіх газет было б сумна. Прачытаеш які-небудзь «Пожар в бардаке во время наводнения» — і смешна, і трывожна, і ўласныя беды, страхі то адступаюць, то наступаюць зноў. Нічога няма пэўнага. Сапраўды бардак, і жывеш з адчуваннем, што ў ім вось-вось успыхне пажар.

Чытанне перапыніў тэлефонны званок. Незвычайны. Залішне рэзкі, працяглы. Хто гэта ў такі час? Поўнач, баяўся ўзяць трубку. Але званок не сціхаў.

Узяў.

— Госпадин Голован?

— Да.

— Говорите с Парижем.

— З кім?

Шчаўчок — і голас... Божа мой! Чый голас!

Што гэта — галюцынацыя? Дык не дапіўся ж яшчэ да такога стану. Сатанінскае ці божае выпрабаванне?

— Татунь! Ты? Цалую цябе. Добры вечар. У вас ужо ноч. Што ты анямеў? Падай голас! Гэта я. Я! Твая Рыначка-крывіначка. Ды адзавіся ты!

— Ты-ы? — язык — як распух.

— Я! Я! Не прывід! Не палохайся. Слухай, ойча мой дарагі. Я тут села на мель. Моцна села. Пяцьдзесят тысяч тваіх... скупенда ты, бацька, мы прахукалі за месяц. Што тут пяцьдзесят тысяч! Тут пяцідзесяці мільёнаў мала. Авантурыст мой міжнародны... ніякі ён не Гольбах... аб'явіўся філосаф-матэрыяліст!.. кінуў мяне... без грошай, добра, што пашпарт не прыхапіў. Бандзюга! Уцёк з багатай амерыканкай. Старая б...

— Рына!

— Татунь! Ты ўсё яшчэ дзеўственнік? Ха-ха. Ты рэдка ездзіш за мяжу. Такого бардака, як у гэтай прагнілай Еўропе, свет не знаў з тых часоў, калі малпачалавекі лазілі па дрэвах. Татунь! Радасць мая! Прышлі мне грошы, каб я выехала. Што ты сапеш, Габсек? У мяне канцаецца віза. Ты хочаш, каб я пайшла на панель?..

Гэта яго ашаламіла, што ўдар грому. Дагэтуль ён знаходзіўся як бы ў прастрацы, яму ўсё яшчэ здавалася, што гэта трызненне, д'ябальскае гульня. А тут ён раптам з незвычайнай яснасцю ўсвядоміў, што з Парыжа гаворыць Рына. Рына! Яго Рыначка. Яго крывіначка. Так і сказала. А гэтага сам Бог не мог ведаць!

— Куды прыслаць, дачка мая? Рыначка!..

— Слухай... Ты не пішаш па-французску. У мяне ў руцэ аловак. Прадыктуй мне нумар свайго факса ў фірме. Я зараз жа дам факс.

Ён прадыктаваў павольна, выразна. І гэта яшчэ ў большай меры вярнула яго з космасу на зямлю. Усё зямное! Факс — найбольшая рэальнасць. Ні багі, ні д'яблы не маюць такой тэхнікі.

— Запісала?

— О'кэй!

— Паўтары лічбу ў лічбу.

— Толькі ты не цягни з перасылкай. Ведаеш жа, як гэта робіцца. І не скупіся. Я вам падарункі прывязу. Як там мама?

— Хварэе мама.

— Я прыеду.

Размова перапынілася, пэўна, скончыўся час. Але Георгій Яўменавіч яшчэ доўга трымаў трубку каля вуха. Потым здзіўлена глядзеў на яе, як на дзівоснага вестуна. Паклаў на рычагі — адкінуўся на спінку крэсла і... зарагатаў. Ад чаго? Ад шчасця? Але смех гучэў так гучна і ненатуральна, што прыбеглі Антаніна і Марына ў начных сарочках, яны спалі побач у спальні, каб быць бліжэй да яго, п'янага; Антаніна за ноч шмат разоў прыходзіла — слухала яго дыханне, накрывала коўдрай, а здаралася, і халодныя прымочкі прыкладала.

Жонка падбегла да яго, схпіла за плечы, спалоханая яго смехам: няйначай, белая гарачка.

— Жора! Жора! Што з табой?

Ён адарваўся ад крэсла:

— О, каб ты знала, што са мной! Уведаеш — сама зарагочаш. Толькі што званіла Рына.

— Хто? — Жанчына спалатнела: дапіўся!

— Твая Арышка. Наша Арыядна. З Парыжа. Прасіла грошы прыслаць. Каб прыехаць. Авантурыст той, філосаф-матэрыяліст, яе кінуў... Во як! Во!

Зусім самлелая Антаніна Прохараўна ступіла да канапы, упала на яе:

— Жора! А ў цябе не гарачка?

— Ды не ж! Не! Хіба ад шчасця...

— Ды не, Тоня, не, не гарачка. Я сама чула размову. Ты заснула, а я не спала. І я чула званок і размову.

Антаніна зарыдала:

— Арышка! Арышка мая. Дзіцятка мае! Няўжо жывая?

— Жывая, маці, жывая. Дні праз тры, а то і хутчэй абдынеш яе.

— Божачка, якое шчасце! Дайце памаліцца Яму, Госпаду нашаму. Мае малітвы дайшлі да Яго.

Упала на калені:

— Марына, прынясі ікону Хрыста нашага.

Малілася разам усе трое. Плакалі яны, бацькі. Марына не плакала. Прымусілі яго пяць разоў расказваць, пра што ж яна казала. Арышка.

— Няшчаснае дзіцятка, — плакала Антаніна.

— Ды ўжо ж — няшчасная! Гэтай няшчаснай лазіны добрай па задніцы трэба даць. Не я маці яе. Раскурвілася. З жыру ўзбясілася, — сярдзіта сказала Марына і пайшла ў спальню.

Гаварыў з жанчынамі — плакаў ад радасці. А застаўся адзін — стукнула, што абухам: «Дык за што ж я Васю? За што?»

Наліў вялікую чарку каньяку:

— За светлую памяць тваю, Вася. Даруй мне, нягодніку. Даруй. Я сям'і тваёй усё аддам.

Спакой не прыйшоў і пасля другой чаркі.

Выйшаў на вуліцу. У тапачках, але кажух звыкла накінуў, тут, на дачы, гуляў у ім! Заўсёды з пісталетам у кішэні. Толькі на ноч клаў яго пад падушку. Антаніна сумна жартавала:

— Ахоўнік! Ды цябе разам з пісталетам можна вынесці. На Мінскае мора можна занесці — і ты не прачнешся.

Пайшоў у лазню. Выпіў там. Спусціўся ў пусты басейн. Душэўная пакута загнала туды — у злашчасны басейн. Глядзеў на макрыц, што поўзалі па дне, і адчуваў сябе макрыцай. Наступіць хтось нагой... Заскуголіў, што сабака. Абліўся слязьмі. І раптам праз туман слёз у цёмным куце, гарэла адна лямпачка, убачыў высокую, пад столь, постаць Васіля ў белым. Закрычаў:

— Не трэба, Вася! Не трэба! Я сам! Я сам.

Дастаў з кішэні пісталет. Прыставіў да скроні дула, націснуў на курок. Не стрэліў. Успомніў, што не ўзвёў. А калі ўзвёў, то шпурнуў пісталет у дальні кут басейна. Закрычаў:

— А Рыначка! Рыначка! Я не ўбачу маю крывіначку? А хто ёй грошы пашле? Я, я! Заўтра!

Прывід нябожчыка знік.

— Ну, вось бачыш, Вася. Я не вінаваты. Не я. Не я! Сам ты вінаваты. За што пакрыўдзіўся?

Па крыку яго знайшла Марына, якая выйшла следам за ім. Увайшла ў лазню. Ubачыла ў басейне пісталет. Спалохалася.

— Рэвальвер? Ты з рэвальверам? Чаго ён у цябе там валяецца?

— Не бойся. Я дастану абойму. Не бойся.

Падняў пісталет. Спачатку нацэліўся ў той кут, дзе ўбачыў прывід. Скалануўся. «Я заб'ю яго двойчы. Нельга».

Узняўшы рульку, выпусціў усю абойму ў русалку на сцяне.

— Во і ўсё, — сказаў сваячцы і паслухмяна пайшоў за ёй у дом. І больш у тую ноч не піў. Спаў трывожна, з мноствам снюў. Але спаў.

Антаніна падыходзіла да яго, можа, дваццаць разоў. Хрысціла, як малога. Адночы далікатна пацалавала руку.

«Родненькі мой! Як ты ўзрадаваўся, што Арышка жывая! А я ачуняла, Жорачка, я ачуняла».

Здаровая і вясёлая сустрэла новы дзень.

ЗАМЕСТ ЭПЛОГА

Арыядна вярнулася моднай французжанкай, трохі хіба зблажэлай. Аднавіла вучобу ў лінгвістычным універсітэце. Набыўшы практыку ў жывой мове, лічылася лепшай студэнткай, прафесар парэкамендаваў яе ў аспірантуру. На вучобу ездзіла ў аўтобусе — нічога не баялася.

Георгій Яўменавіч папаўняў страты: купіў ваенны гарадок і наладзіў там вытворчасць самай прыбыткавай прадукцыі. Сам піў толькі сухое, італьянскае. Але толькі дыякан і царкоўны стараста ведалі, што кожную суботу ён наведвае сабор, ставіць дарагую свечку за ўпакой раба божага Васілія, запісвае яго аднаго ў памінальны лісток, заказваючы малебен. І ахвяруе буйныя сумы царкве. Яго там сустракалі з пашанай, увялі ў царкоўны савет.

Антаніна Прохараўна, расчырванелая ад маразоў, так палюбіла катэдж, што і дня не магла прабыць на гарадской кватэры.

І толькі сын-філосаф мог сапсаваць ёй настрой сваёй статыстыкай: як многа людзей галадае! І сваім сцвярджэннем, што такое грамадства не мае права на існаванне, маці проста палохаў: а калі адбяруць катэдж? А бацька хмыкаў з сынавай філасофіі: няхай пацешыцца, папрактыкуецца, адшліфуе чарговы артыкул. А для яго, уладара мільярдаў, забава. Што яшчэ можа так пазабавіць, як старое вучэнне, абвергнутае практыкай!

1996 г.